

ÖREBRO UNIVERSITET

Institutionen för humaniora, utbildning och samhällsvetenskap

Huvudområde: pedagogik

Alla elever till skolan

Specialpedagogers uppfattningar om orsaker och insatser kring elever i
oroväckande frånvaro i gymnasiet

Åsa Blom och Maria Rosvall

Pedagogik på avancerad nivå/Specialpedagogik som forskningsområde

Uppsats, avancerad nivå, 15 högskolepoäng

Vårterminen 2018

Sammanfattning

På senare år har skolfrånvaro blivit en allt större problematik som uppmärksammas genom olika rapporter. Vår studies syfte är att bidra med ökade kunskaper utifrån åtta specialpedagogers syn på orsaker och insatser när det gäller oroväckande frånvaro samt utveckling för att främja närvaro. Våra frågeställningar lyder: Hur beskriver specialpedagogerna orsakerna till oroväckande frånvaro? Hur beskriver specialpedagoger insatser kring elever i oroväckande frånvaro på sina respektive gymnasieskolor? Vilka insatser är enligt specialpedagogerna önskvärda för att utveckla verksamheten kring att främja närvaro? I vår intervjustudie framkommer att orsaker till oroväckande frånvaro främst ses ur ett kompensatoriskt perspektiv, vilket gör att eleven blir bärare av problematiken. Vi utläser två huvudsakliga kategorier som kompensatoriska förklaringsmodeller, nämligen bristförklaringar och psykologiska förklaringar. Studien pekar på vikten av att fånga upp oroväckande frånvaro tidigt. Tidigare insatser, kontaktpersoner och samverkan är exempel på hur specialpedagoger vill utveckla verksamheten för att främja närvaro. Det är ur ett dilemmaperspektiv vi relaterar problematiken som är komplex. Det finns inte någon enkel generell lösning utan insatser är unika och krävs på både på individ-, grupp- och organisationsnivå. Skolans verksamhet behöver arbeta främjande genom att skapa en lärmiljö som bygger på framgångsfaktorer och innefattar det som behövs för att alla ska må bra och utvecklas mot målen.

Nyckelord: främja närvaro, skolfrånvaro, rätt till stöd, utanförskap, insatser, specialpedagogik

Innehåll

1. Inledning	1
Syfte och frågeställningar	3
Definition och begrepp	3
2. Bakgrund	5
Styrdokument.....	5
Elevhälsans roll.....	6
Specialpedagogens roll	6
Skolans roll	7
Bristande kunskaper	7
3. Teoretiska utgångspunkter	8
Kompensatoriska perspektivet.....	8
Kritiska perspektivet	8
Dilemmaperspektivet.....	9
4 Tidigare forskning	10
Konsekvenser vid oroväckande skolfrånvaro	10
Forskning kring oroväckande skolfrånvaro	10
Forskning om insatser vid oroväckande frånvaro.....	12
Insatser på individnivå.....	13
Insatser på gruppnivå.....	14
Insatser på organisationsnivå.....	15
Svensk forskning	16
Sammanfattning av tidigare forskning	18
5. Metod	19
Kvalitativ intervjustudie	19
Genomförande, databearbetning och analys.....	20
Dataanalys	22
Urval	22
Etiska överväganden.....	23
Generaliserbarhet och användbarhet	23
6. Resultat och analys	25
Synen på orsaker till oroväckande frånvaro	25
Kompensatoriska förklaringar	25
Orsaker knutna till det kritiska perspektivet.....	26

Dilemmaperspektivet.....	27
Insatser kring oroväckande frånvaro.....	28
Insatser knutna till det kompensatoriska perspektivet.....	28
Insatser utifrån det kritiska perspektivet.....	29
Lärmiljö.....	29
Rutiner och samverkan	30
Vårdnadshavare.....	31
Insatserna är mångfacetterade.....	31
Tydliga rutiner saknas	32
Att utveckla verksamheten för att främja närvaro	33
Individuellt stöd.....	33
Tidiga insatser och tydligare rutiner	33
Samverkan	34
Resultatsammanfattning.....	34
7. Diskussion.....	36
Resultatdiskussion	36
Individperspektivet i fokus	36
Individbundna förklaringar men organisatoriska insatser	37
Vikten av tidiga insatser och nyckelpersoner	38
Betydelsen av samverkan	39
Problemet är komplext och lösningarna mångfacetterade.....	40
Slutsatser.....	41
Metoddiskussion	42
Fortsatt forskning.....	44
8. Referenser	45
Bilaga 1	49
Intervjuguide.....	49

1. Inledning

Skolan är Sveriges största arbetsplats och den utgör en central arena för våra liv och vår framtid enligt Bengt Persson (2003). En tredjedel av alla människor som bor i Sverige ägnar sig åt utbildning, vilket betyder att skolan utgör en arena av vikt för att främja hälsa men även för att upptäcka och identifiera problem. Skolan har som ansvar att utreda, förebygga och bidra till att eleverna når skolans kunskapsmål (Persson 2003). Från att barn blir ungefär ett år spenderas det mesta av barnets vakna tid i förskolor. Efter förskolan går man vidare till skola och fritidshem och slutligen till gymnasiet, det är alltså här man enligt Solveig Hägglund, Ann Quennerstedt och Nina Thelander (2013) skapar grunden för lärande och även sociala förmågor som att kunna samverka med andra människor och vara delaktig i det som sker. Eleverna lär sig även att uppfatta sig själva som bra eller dåliga, samt om man inte duger eller är tillräcklig.

De senaste åren har problematiken kring skolfrånvaro flitigt debatterats i media samt uppmärksammats genom rapporter från regeringen (SOU (2016:94), skolinspektionen och skolverket (2010, 2012). Regeringen har gett i uppdrag att kartlägga frånvaro, analysera orsaker och ge förslag på åtgärder som främjar närvaro vilket resulterat i SOU 2016:94, *Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera* SOU (2016:94). Här skriver skolinspektionen att under hösten 2015 har 20 000 grundskoleelever otillåten frånvaro, vilket gör det svårt för dessa elever att klara sin skolgång. Att elever hamnar i omfattande frånvaro är ett växande problem. I dagens kunskapssamhälle leder frånvaron till stora konsekvenser för individen, jämfört med tidigare generationer. Skolverket (2014) skriver i sin rapport *Frånvaro och närvaro i gymnasieskolan - en nationell kartläggning* att hög frånvaro leder till att många elever avslutar sina studier i förtid på gymnasiet. Detta gör i sin tur att elever riskerar att hamna utanför samhället, då elevernas liv begränsas genom att de inte kan studera vidare eller kanske inte lyckas få ett arbete i framtiden.

Genom våra egna erfarenheter av arbete inom gymnasieskolan och grundskolan vet vi att det är en komplex uppgift att få till insatser som skapar förutsättningar för att elever i oroväckande frånvaro ska komma till skolan igen. Vi har sett frustration hos både lärare, föräldrar och specialpedagoger som känner att de inte har kunskaper och resurser att möta denna problematik och bidra till lösningar för att elever ska kunna tillgodogöra sig undervisningen och nå utbildningens mål. Vår ambition med uppsatsen är att bidra med kunskaper om insatserna kring den alltmer ökande frånvaron på våra gymnasieskolor.

Anledningen till att vi valde att utföra vår studie i gymnasieskolan, beror på att i gymnasiet har eleven inte skolplikt på samma sätt som i grundskolan, eleven anses kunna ta ett eget ansvar. Detta gör att skyddsnetet inte blir lika stort runt eleverna som avslutar sina sluter tidigare, utan att ta gymnasieexamen.

Vi har valt att avgränsa studien till specialpedagogers erfarenheter. Genom att intervjua denna yrkesgrupp vill vi få en ökad förståelse för problematiken kring oroväckande frånvaro. För att som specialpedagog kunna undanröja hinder i lärmiljön behöver vi veta vilka hindren är. Därför är det även intressant att diskutera orsaker till oroväckande frånvaro för att se vilka behov som finns och hur vi utifrån dem kan främja närvaro. Mot denna bakgrund ser vi det som angeläget att studera hur specialpedagoger på olika gymnasieskolor arbetar med oroväckande frånvaro samt hur specialpedagoger beskriver hur verksamheten kan utvecklas för att främja närvaro.

Den svenska forskningen kring insatser när det gäller elever med lång och oroväckande frånvaro är begränsad och vi ser en kunskapslucka när det gäller studier kring skolans insatser för elever med oroväckande frånvaro i Sverige. Med vår studie vill vi bidra till att fylla denna kunskapslucka. Att vår studie är av specialpedagogiskt intresse finner vi stöd i då rapporter från Skolverket (2010, 2012, 2014) samt SOU (2016:94) visar att elevers skolfrånvaro är ett stort problem både för individerna och för samhället. Karina Huus, Ann-Sofie Strand och Mats Granlund (2011) menar att elever som befinner sig i behov av extra stöd men inte får det särskilda stöd de har behov och rätt till har en ökad risk att hamna i en hög frånvaro. Detta ger oss ytterligare stöd för att en studie kring insatser när det gäller oroväckande frånvaro är av specialpedagogiskt intresse då en av specialpedagogens uppgifter är att undanröja hinder och skapa förutsättningar för elever att nå måluppfyllelse.

Syfte och frågeställningar

Syftet med vår undersökning är att bidra med ökade kunskaper kring oroväckande frånvaro samt vilka insatser några olika gymnasieskolor arbetar med när det gäller oroväckande frånvaro. Syftet är också att bidra med ökade kunskaper om vilka insatser några specialpedagoger anser är önskvärda, för att ytterligare utveckla verksamheten kring att främja närvaro.

Detta har lett fram till våra frågeställningar:

- Hur beskriver specialpedagogerna orsakerna till oroväckande frånvaro?
- Hur beskriver specialpedagogerna insatser kring elever i oroväckande frånvaro på sina respektive gymnasieskolor?
- Vilka insatser är enligt specialpedagogerna önskvärda, för att utveckla verksamheten kring att främja närvaro?

Definition och begrepp

Det finns flertalet begrepp som beskriver fenomenet att inte gå till skolan. Hemmasittare, problematisk skolfrånvaro, skolk, lång och ogiltig frånvaro, korridorvandrare, school refusals, school phobia, dropouts är några av dem vi observerat då vi läst in oss på ämnet. Dario Pellegrini (2007) diskuterar två olika begrepp som används för att beskriva elever som inte går till skolan, "school refusals" (elever som vägrar gå till skolan främst för att de saknar intresse och motivation) och "school phobia" (handlar om psykologi och används då elever har fobi för att gå till skolan, ångest eller rädsla). Pellegrini (2007) menar att båda begreppen lägger förklaringen av skolfrånvaro inom individen. Vi har valt att inte använda det svenska begreppet hemmasittare, då vi anser att ordet har en negativ klang som sätter en "stämpel" på eleven och dessutom lägger ansvaret på eleven. Oroväckande frånvaro ser vi istället som ett begrepp som beskriver det synliga beteendet mer neutralt och flyttar fokus från eleven till problematiken. Det är frånvaron som är problemet, inte eleven. Vi har mot denna bakgrund valt att använda oss av begreppet oroväckande frånvaro. Med en oroväckande frånvaro menar vi frånvaro som återkommer, ofta i ett mönster och som utökas över tid. Den oroväckande frånvaron är frånvaro som riskerar att inverka negativt på elevens möjlighet att nå utbildningens mål samt ökar risken för att eleven utvecklar psykisk ohälsa. Frånvaron kan vara ogiltig eller giltig, genom att den är anmäld eller att eleven har ett sjukintyg. Vi ser precis som i SOU (2016:94) att även den giltiga upprepade frånvaron innefattas som oroväckande.

För att ytterligare beskriva problematiken neutralt i vår studie, har vi valt att skriva om elever *i* oroväckande frånvaro istället för elever *med* oroväckande frånvaro. I vår utbildning till specialpedagoger har vi diskuterat hur olika formuleringar skapa skillnader i betydelse, till exempel när det gäller elever *i* svårigheter jämfört med elever *med* svårigheter. Anledningen till att vi inte valt att använda ordet *med* är att vi anser att det inte är eleven som äger problematiken utan det handlar om att eleven befinner sig *i* en problematisk situation.

2. Bakgrund

Vårt problemområde kretsar kring insatser för att undanröja hinder och skapa möjligheter att delta i skolans undervisningssituationer, att samspela med andra individer, att utvecklas som person, öka sin självkänsla och få motivation för lärandet. I detta kapitel har vi valt att presentera bakgrundsfakta för att ge läsare en förståelse för skolfrånvaro utifrån aktuella styrdokument som skollagen och Gy11. Därefter lyfter vi elevhälsans och skolans roll samt specialpedagogens roll när det gäller skolfrånvaro.

Styrdokument

Skollagen (2010:800) beskriver syftet med skolans verksamhet och ställer tydliga krav på att alla elevers utveckling ska främjas och att stöd ska ges för att skapa förutsättningar för eleven att tillgodogöra sig utbildningen. Elever i en oroväckande frånvaro ska därför enligt skollagen ges stöd och möjligheter att tillgodogöra sig utbildningen. Skollagen nämner även samarbete med vårdnadshavare.

4 § Utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska också förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på. I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Utbildningen syftar också till att i samarbete med hemmen främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarsfulla individer och medborgare (Skollagen 2010:800).

Enligt skollagen är utbildningens syfte inte bara teoretiskt utan den ska även främja social gemenskap. Skolan ska utveckla elevers sociala förmåga för att de i framtiden ska kunna delta aktivt i samhället. Denna förmåga kan vara svårare att utveckla om eleven inte närvarar i skolan.

2 §: Gymnasieskolan ska ge en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier samt för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhällslivet. Utbildningen ska utformas så att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och tillsammans med andra tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper (Skollagen 2010:800).

När det gäller elevers närvaro på gymnasiet finns inte skolplikt, men däremot en närvaroplikt. Skollagen säger att eleven har ett ansvar att delta i verksamheten. Skolan har ansvar att meddela vårdnadshavare om eventuell frånvaro redan samma dag (Skolverket, 2011).

16 § En elev i gymnasieskolan ska delta i den verksamhet som anordnas för att ge den avsedda utbildningen, om eleven inte har giltigt skäl att utebli. Om en elev i gymnasieskolan utan giltigt skäl uteblir från den verksamhet som anordnas för att ge den avsedda utbildningen, ska rektorn se till att elevens vårdnadshavare samma dag informeras om att eleven har varit frånvarande. Om det finns särskilda skäl behöver elevens vårdnadshavare inte informeras samma dag (Skollagen 2010:800).

Gymnasieskolan är en frivillig skolform men elever i gymnasiet har alltså närvaroplikt, det räcker inte med att bara befinna sig på skolan utan de måste delta i undervisningen (Skolverket, 2011). Konsekvenserna av en hög frånvaro resulterar ofta i en ofullständig utbildning samt att eleven hamnar utanför den sociala gemenskapen, vilket kan leda till att det blir svårt att aktivt delta i yrkes- och samhällslivet. Huvudmän på skolorna ska ta ansvar för de elever som valt att gå där och elever på gymnasiet ska delta i verksamhet som anordnas om de inte har skäl att utebli (Socialstyrelsen, 2016).

Elevhälsans roll

Enligt skollagen är skolan skyldig att erbjuda en elevhälsa som innefattar medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsan ska arbeta för en främjande skolutveckling, skapa förutsättningar för lärande och anpassa verksamheten utifrån elevernas olika behov. Elevhälsans uppgift är även att samverka med vårdnadshavare och övriga samhällsfunktioner som har med eleverna att göra. Ibland behövs ett samarbete med socialtjänsten, till exempel vid oro över att en elev far illa och då ska anmälan skickas till socialnämnden (Socialstyrelsen, 2016).

Specialpedagogens roll

För specialpedagogexamen är ett av utbildningens mål att kritiskt och självständigt identifiera, analysera och medverka i förebyggande arbete och för att undanröja hinder och svårigheter i lärmiljön. Det står även att det är viktigt med samverkan med andra yrkesgrupper och särskilt beakta de mänskliga rättigheterna samt utveckla verksamhetens lärmiljöer (Utbildningsplan, Örebro Universitet). Vidare betonas vikten av att kartlägga hinder och möjligheter i ett tidigt skede och skapa förutsättningar i lärandet för elever i skolsvårigheter (Socialstyrelsen, 2016).

Skolans roll

Mikael Lundgren och Kent Lökhholm (2008) menar att det är genom att arbeta med rätt verktyg som man kan nå goda resultat när det gäller elevers motivation och vilja till förändring. Författarna lyfter även fram vikten av att synliggöra problem och konsekvenser för eleven, samt finnas som ett stöd kring eleven. Thomas Nordahl, Marie-Anne Sörlie, Terje Manger och Arne Tveit (2007) nämner vikten av att hitta sambanden och mönstren för varför en elev exempelvis inte är i skolan och att hitta orsakerna är lättare om du har en god relation till eleven. För att elever ska återgå till undervisningen är tidig upptäckt och utredning av orsaker av betydelse, enligt Socialstyrelsen (2016). Insatserna ska utformas utifrån en helhetssyn (skolsituation, sociala relationer, hemsituation, fritid, fysisk och psykisk hälsa). Skolan bör arbeta förebyggande med att systematiskt registrera och omedelbart följa upp frånvaro. Vårdnadshavare ska meddelas om frånvaron samma dag som eleven avviker från skolan. Att komma tillbaka till skolan efter en lång period av frånvaro upplevs av eleverna som svårt. Därför är det centralt att lyssna till eleven och tillsammans med elever göra upp en plan över hur återgången ska se ut (Socialstyrelsen, 2016). I Skolverkets rapport *Allmänna råd för arbetet med att främja närvaro och att uppmärksamma, utreda och åtgärda frånvaro i skolan (2012)* står det att skolan har ett uppdrag att åtgärda och förebygga frånvaro och att det ska uppmärksammas. Det ska även finnas rutiner för hur det här arbetet ska gå till på skolorna.

Bristande kunskaper

Skolverkets (2014) rapport visar på att gymnasieskolorna behöver bli bättre på att förebygga och att följa upp frånvaron hos sina elever. Även Socialstyrelsen (2016) menar att arbetet med att förebygga frånvaro behöver förtydligas och att riktlinjer behöver upprättas på många skolor. Skolinspektionens (SOU 2016:94) utredningen visar på brister i elevhälsans främjande och förebyggande arbete. Insatser för att främja närvaro sätts ofta in för sent då frånvaro inte upptäcks i tid. Det saknas en definition av när frånvaro ska anses vara oroväckande, därför är variationen stor mellan skolor när de reagerar på frånvaron och när åtgärder sätts in. Enligt utredningen finns det även brister i uppföljning och analys av frånvaro och en bristande kunskap om vad som främjar närvaro. Även kartläggningar av orsaker till frånvaro samt samverkan mellan olika aktörer har brister (SOU 2016:94). Skolan behöver även bli bättre på att använda andra aktörer och samverka med dem för att kunna stötta gymnasieelever på bästa sätt, exempelvis Barn och ungdomspsykiatri (BUP) och socialtjänsten (socialstyrelsen (2016).

3. Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel presenteras de teoretiska perspektiv som vi använt för att se på problematiken kring oroväckande frånvaro. Vi har valt Claes Nilholms (2005) teoretiska perspektiv; det kompensatoriska-, kritiska- och dilemmaperspektivet, som grund för vår analys. Genom dessa perspektiv har vi tolkat vårt resultat. Nilholms (2005) perspektiv passar i vår studie eftersom vi anser att det är relevant att undersöka vilket perspektiv som är framträdande när det gäller hur specialpedagoger beskriver problematiken oroväckande frånvaro. Elevers frånvaro kan ses och förklaras utifrån olika perspektiv. Orsakerna kan bero på eleven, omgivningen eller på en komplex samverkan av olika faktorer och det är relevant att undersöka ur vilket perspektiv specialpedagoger beskriver denna problematik.

Nilholm (2003) menar att perspektiven, som vi har utgått från i vår studie, skiljer sig åt beroende på om vi lägger problematiken hos individen, gruppen eller organisationen. Han beskriver det kompensatoriska perspektivet som ett slags bristperspektiv i skolans värld, där problemen individualiseras och orsaken till exempelvis oroväckande frånvaro läggs hos individen. En elevs frånvaro kan även beskrivas ur ett kritiskt perspektiv där man enligt Nilholm (2003) istället förlägger orsakerna till problemen till skolmiljön. Verksamheten organiseras olika beroende på vilket perspektiv skolan har.

Kompensatoriska perspektivet

Det kompensatoriska perspektivet har sina rötter inom medicin och psykologi. En av specialpedagogens uppgifter i skolan, utifrån det kompensatoriska perspektivet, är att påvisa de brister och egenskaper som orsakar svårigheter för eleverna och kompensera individen för att ge förutsättningar, att anpassa sig till kraven som ställs av omgivningen enligt Nilholm (2005). I detta perspektiv tillskrivs eleven problemen som individ och svaga sidor diagnostiseras. Det vill säga det är individen som äger problemen och specialpedagogen har till uppgift att kompensera eleven utifrån dennes brister och svårigheter. Stödet kan exempelvis handla om individens rätt till extra resurser, segregerade undervisningsformer anpassad studiegång, kortare skoldagar eller liknande vid exempelvis hög frånvaro (Nilholm, 2003).

Kritiska perspektivet

I detta perspektiv är man kritiskt till det traditionella kompensatoriska perspektivet. Problem tillskrivs inte eleven utan orsaker till exempelvis oroväckande frånvaro söks istället utanför

eleven, i detta fall i skolans verksamhet. Det kritiska perspektivet handlar om kringliggande och bakomliggande faktorer som exempelvis miljön runtom eleven och vad den gör med olikheterna och förutsättningar för eleverna att lyckas enligt Nilholm (2005). Synen inom detta perspektiv kan även benämnas socialkonstruktivism eftersom problemen inte ses som objektiv realitet. Här ses istället kunskap i relation till historiska och sociokulturella omständigheter (Nilholm, 2003). Orsaken till att en elev hamnar i behov av stöd söks i verksamheten, det är omgivningen som framkallar funktionsnedsättningar. Problemet tillskrivs inte eleven utan det är skolan som system som skapar problem. Det är inte eleven som ska anpassa sig till skolan utan det är skolan som behöver anpassas så att den passar alla elever. Alla elever ska ha rätt att vara en del av den ”normala” praktiken. Det kritiska perspektivet karakteriseras av att barn / elever har olika förutsättningar, men fokus läggs på skolan och vad skolan gör med olikheterna. Till skillnad från det kompensatoriska perspektivet blir specialpedagogens uppgift här att anpassa på gruppnivå samt utveckla organisationen i verksamheten (Nilholm 2005).

Dilemmaperspektivet

Nilholm (2005) beskriver dilemman skolan möter och ska hantera för att möta elevers olika förutsättningar. Han menar att dilemmat är att det inte finns några enkla förklaringar för hur något ska lösas. Ett dilemma i skolans värld är att man ska ge alla elever liknande kunskaper och erfarenheter oavsett om elever har olika förutsättningar, intressen och ambitioner, undervisningen måste anpassas till elevers olikheter. Inom specialpedagogiska frågor finns inga enkla lösningar och det finns motstridiga krav, till exempel om elever ska kompenseras med en särskild undervisning eller om elever ska delta i klassens ordinarie undervisning. Dilemmaperspektivet handlar om att det finns olika slag av motsättningar som egentligen inte går att lösa, men att vi hela tiden behöver göra olika ställningstaganden kring dessa. Det är av vikt att försöka förstå dessa motsättningar och vara medveten om att det är ett dilemma att räkna till för alla och att vara alla till lags. Sammanfattningsvis kan man säga att det inte finns någon enkel lösning på dessa dilemman, utan det gäller att överväga olika lösningar från fall till fall. Det ena fallet är inte det andra likt och insatserna kan kombineras mellan individuella och skolrelaterade insatser. Det ena behöver inte utesluta det andra. Det finns en komplexitet i hur dilemman och elevers olikheter hanteras (Nilholm, 2005).

4 Tidigare forskning

I detta kapitel har vi valt att redovisa forskning som finns inom fältet när det gäller oroväckande skolfrånvaro. Genom systematiska sökningar i databaser, såsom Eric och SwePub, har vi tagit del av relevanta avhandlingar och artiklar som finns inom problematiken kring elever med oroväckande frånvaro. Exempel på sökord vi använt är dropout*, prevention, truant, school, dropouts, absenteeism, hemmasittare, frånvaro, skola samt avhandling. Vi har även sökt på Google efter svensk tidigare forskning. Den internationella forskningen om oroväckande frånvaro hos elever är omfattande, medan det svenska forskningsfältet är mera begränsat. Den tidigare forskningen har vi valt att dela in under olika teman; konsekvenser, orsaker, insatser på individ-, grupp- och organisationsnivå samt svensk forskning.

Konsekvenser vid oroväckande skolfrånvaro

I forskningen *School Non-attendance: Definitions, meanings, responses, interventions* av Dario W Pellegrinis (2007) framkommer att skolan har en central roll när det gäller att skapa värden för samhälle och kultur hos barn, samt att undervisa dem i grundläggande färdigheter för att de ska kunna fungera i sin miljö. Därför uppstår det problem, både för barnen och för samhället, då barn inte går till skolan. Frånvaro påverkar elevens sociala utveckling och skolresultaten negativt och att inte närvara i skolan leder ofta till en låg utbildning, psykisk ohälsa och lägre prestationer i vuxen ålder enligt (Pellegrini 2007). Även Seyma Sahin, Zeynep Arseven och Abdurrahman Kiliç (2016) menar att elever som fullföljer skolan har en större chans att bli framgångsrika i sitt framtida professionella liv, medan elever som slutar skolan däremot har begränsade möjligheter i arbetslivet då de har en lägre utbildning och löper högre risk att hamna i sociala och psykiska svårigheter. Att avsluta skolans studier i förtid innebär även en högre risk för att hamna i ett missbruk, våld, psykisk ohälsa, självmord och kriminalitet.

Forskning kring oroväckande skolfrånvaro

I studien *Causes of Student Absenteeism and School Dropouts* har Sahin, Arseven och Kiliç (2016) undersökt orsaker till elevers frånvaro och avhopp från skolan i Duzce, Turkiet. Data har samlats in genom skriftliga intervjuer med 64 rektorer. Studien visar på att det finns en mängd olika orsaker till att elever hoppar av skolan. Sahin, Arseven och Kiliç (2016) har presenterat fem olika kategorier som orsaker till frånvaro eller avhopp från skolan; orsaker

inom familjen, lärares beteende, skolans inställning och struktur, orsaker inom eleven samt orsaker i skolmiljön. Studien visar att relationer inom familjen och föräldrars engagemang i skolan är central.

I en amerikansk studie har Christopher A Kearney, Amie Lemos och Jenna Silverman (2004) utvecklat en modell för att ta reda på orsaker bakom frånvaron och menar att olika orsaker leder till olika behandling. I en studie har de undersökt den modell de kallar SARS-R (School Refusal Assessment Scale - Revised). 115 elever från ett ungdomsfängelse ingick, samt 53 elever från en specialklinik. Metoden SARS-R bygger på strukturerade intervjuer, frågeformulär och observationer där beteenden studeras. Information samlas in från elev, föräldrar och skolans personal. Resultatet visar att genom SARS-R kan orsaken bakom frånvaro lokaliseras och utifrån detta kan rätt behandling sättas in. Studien visar att frånvaro ofta ökar i övergångar mellan olika stadier då det sker förändringar, ofta kan en frånvaroperiod starta med ett lov eller en tid av sjukdom. Problemen startar ofta ett till två år innan det sätts in åtgärder. Kearney, Lemos och Silverman (2004) presenterar, utifrån sin studie, orsaker till frånvaro i fyra grupper:

- Eleven vill undvika skolbaserade stimuli som framkallar en känsla av ångest.
- Eleven flyr från sociala och utvärderande situationer i skolan.
- Eleven söker uppmärksamhet från betydande personer utanför skolan.
- Eleven söker en positiv förstärkning utanför skolan till exempel vänner, TV-spel, droger.

I en artikel om elevers frånvaro framhåller Pellegrini (2007) att elever oftast anser att skolfrånvaro sällan handlar om faktorer i hemmet utan att skolfaktorer oftast är anledningen till att elever inte går till skolan. Skolans miljö, kvalitet på undervisningen, relationer till lärare och elever, mobbning, utanförskap samt rädsla för att hamna i problem i skolan anges av Pellegrini (2007) som de främsta orsakerna till att elever inte vill gå till skolan.

I en studie med underrubriken *Effective, Intervention for School Refusal Behaviour* visar Clare Nuttall och Kevin Woods (2013) på att elever stannar hemma för att undvika ångestfyllda situationer och nämner framförallt mobbning, svårigheter med sociala relationer, rutiner, krav på prestation och skolans klimat och miljö som de största orsakerna. Detta stämmer överens med Pellegrini (2007) som beskriver att sociala samspel och venskap spelar en stor roll vid frånvaro. Elever som hamnar i negativa incidenter och inte har vänner har en

högre risk att inte vilja gå till skolan. Föräldrarna ansåg att mobbning var den främsta orsaken till att elever inte ville gå till skolan enligt Pellegrini (2007). Sahin, Arseven och Kiliç (2016) och Pellegrini (2007) tar upp fientliga relationer mellan lärare och elever som en riskfaktor. När lärare förtrycker elever eller har en negativ inställning till eleven ökar risken att eleven inte vill gå till skolan. Om elever till exempel inte gjort läxan kan det orsaka att de inte går till skolan på grund av rädsla för lärarens reaktion. Även inlärningssvårigheter är en orsak av vikt när det gäller avhopp från skolan.

Forskning om insatser vid oroväckande frånvaro

Det finns en mängd olika orsaker till frånvaro och därför finns det även en mängd olika insatser. Den oroväckande frånvaron är komplex och de insatser som bör sättas in skiljer sig från fall till fall och effekten av insatserna beror på ett samspel mellan olika faktorer. I praktiken är det många faktorer som påverkar resultatet av skolans åtgärder enligt Nuttall och Woods, (2013). De har i fallstudien *Effective intervention for school refusal behaviour* undersökt faktorer som lyckats vända frånvaro till närvaro. De har undersökt hur åtgärder satts in i två fall där elever i tonåren, på grund av oro och rädsla, haft en hög frånvaro för att sedan genom framgångsrika åtgärder ökat närvaron i skolan till över 80%. Nuttall och Woods (2013) har undersökt vilka faktorer som varit framgångsrika för dessa två elever och varför de varit framgångsrika. Data har samlats in genom semistrukturerade intervjuer med eleven själv, föräldrar, skolpersonal och andra inblandade yrkesprofessioner. De har även tagit del av olika dokument. Resultatet visade att det krävs både tid och resurser för att stötta elever med problematisk frånvaro för att öka närvaron i skolan. Man bör utgå från de enskilda faktorerna kring varje individ och anpassa förväntningarna utifrån dessa. Nuttall och Woods (2013) delade in faktorerna i fyra teman:

- Psykologiska faktorer
- Stöd för psykologiska faktorer
- Faktorer som stöttar familjen
- Organisation och de professionellas roll.

När det gäller psykologiska faktorer har de bland annat kommit fram till att det är centralt att utveckla en känsla av trygghet, säkerhet och tillhörighet, vilket kan skapas genom till exempel en trygg plats, liten grupp, inga krav att prata, lugnt ställe att äta på och minskat socialt tryck. Att utveckla självförtroende, självkänsla och en känsla av att vara värdefull var också ett framträdande tema i studien. Vikten av att hjälpa eleven att skapa en identitet i skolan samt

stötta i sociala samspel med andra elever lyftes också fram. Ett lugnt, vårdande och positivt bemötande är exempel på stöd av psykologiska faktorer. En positiv relation med hemmet där familjens behov tillgodoses är också en faktor som stöttar familjen. Inom organisationen och de professionellas roll ges exempel på framgångsrika stöd som att tidigt identifiera frånvaro, kartlägga orsaken samt att skolan har en nyckelperson som är tillgänglig för att ta sig an problematiken

I en intervjustudie av Matt Baker och Felicity L. Bishop (2015) undersöks fyra elevers erfarenheter av lång skolfrånvaro. Syftet med studien är att utifrån elevernas erfarenheter ta fram vilka insatser och stöd som är lämpliga. De semistrukturerade intervjuerna är genomförda i elevernas hem i södra England. Eleverna är mellan 11–16 år och alla har haft svårigheter att närvara i skolan. I studien framkommer att brister i social gemenskap eller en känsla av utanförskap är en av orsakerna bakom skolfrånvaro. Studien visar på vikten av tidiga insatser och hänsyn till individen genom att en kartläggning läggs till grund för de åtgärder som sätts in. Studien framhåller flera förslag som till exempel att öka personalens förståelse för elevers olika orsaker till frånvaro och att samarbeta med eleven och hans familj. Skolan bör enligt Baker och Bishop (2015) ha en nyckelperson som har ansvaret i kontakten med elev och familj samt att insatser ska vara snabba och lämpliga.

Insatser på individnivå

När det gäller insatser på individnivå för att främja elevers närvaro så framkommer i en studie av Pellegrini (2007) förslag på insatser som används för att stötta elever i en oroväckande frånvaro. På individnivå ges förslag om att lära elever beteendetekniker för att eventuellt kunna lära sig slappna av och möta situationer de är rädda för med ett större lugn, samt att gradvis öka exponering av det som känns skrämmande via kognitiv beteendeterapi (KBT). Denna terapi kombinerar olika beteendetekniker för att söka förändra elevens uppfattningar och ångestframkallande tankar (se också Pellegrini, 2013). För att ge stöd när det gäller psykologiska faktorer är det, enligt Nuttall och Woods (2013), betydelsefullt att ha ett positivt och vårdande sätt att bemöta eleven, samt att skapa en personlig relation och att visa intresse för eleven som person.

Insatser på gruppnivå

Nuttall och Woods (2013) studie visar att ett lugnt och lösningsfokuserat bemötande rekommenderas. Genom att fokusera på elevens styrkor och hitta gemensamma intressen kan läraren hjälpa till att utveckla vänskap mellan elever, vilket kan stärka självförtroendet. Detta liknar det förslag Pellegrini (2007) presenterar på gruppnivå, det vill säga att träna elevens sociala förmåga, eftersom barn som har svårt med socialt samspel löper en risk att utveckla social fobi, vilket i sin tur kan leda till långvarig skolfrånvaro.

Enligt Nuttall och Woods (2013) studie framhåller de att ett lustfyllt lärande som bygger på elevens intressen, gör skolan och lärandet mer meningsfullt. Eleven bör även vara delaktig i beslut och ha inflytande över sin skolgång. Även familjens roll visade sig vara av vikt, att familjen uppmuntrar och tror på eleven gör att eleven känner sig speciell och värdefull. När det gäller faktorer som stöttar familjen visar Nuttall och Woods (2013) i sin studie att samarbete är betydelsefullt, vilket även framkommer i Sahin, Arseven, och Kiliçs (2016) studie. Att göra familjen delaktig i beslut, samarbeta och möta familjens behov hjälper till att skapa en positiv atmosfär för eleven i skolan och minskar risken att eleven ska lockas vara hemma därför att det finns roligare aktiviteter hemma än att gå till skolan. Pellegrini (2007) ger förslag om föräldrautbildning för att få föräldrar att förstå vikten med skolan.

I studien *Increasing Parental Involvement to Promote Dropout Prevention* visar Argentin Gianluca och Barbetta Gian Paulo (2016) effekten av något de benämner Family Group Conferences (FGC). FGC innebär strukturerade möten mellan familjemedlemmar och professionella för att stärka familjen. Syftet är att FGC ska öka föräldrarnas engagemang och öka elevens välbefinnande i skolan och på så vis förhindra att elever hoppar av. I studien deltog 262 elever som identifierades ha en större risk att hoppa av skolan, varav 131 av dem placerades i en kontrollgrupp. 84 föräldrar och elever i den grupp som skulle delta i FGC tackade ja. Studiens resultat visar att FGC ökar föräldrarnas engagemang och ökar elevers självförtroende att lära sig samt deras välbefinnande i skolan.

För att stödja och bidra till elevers närvaro har Kearney, Lemos och Silvermans (2004) i en studie kommit fram till att rätt behandling kan ges om vi vet orsaken till frånvaro. En elev kan till exempel först och främst undvika skolan för att fly från sociala och utvärderande situationer, men kan även efter att ha varit frånvarande från skolan hitta en positiv förstärkning utanför skolan till exempel via dator och TV-spel. Behandlingen kan då till

exempel handla om att komma till skolan de dagar som inte känns utvärderande och som inte stressar eleven samt att även ta bort det som lockar där hemma genom att en förälder stannar hemma och låter eleven utföra sysslor hemma istället för att spela TV-spel. Detta sätt att arbeta har enligt Kearney, Lemos och Silverman (2004) gjort att frånvaro har minskat och närvaro i skolan har ökat. Denna insats förespråkar även Pellegrini (2007) då han skriver om förslaget att göra miljön hemma mindre attraktiv samtidigt som skolan görs mera attraktiv och som en positiv plats.

Insatser på organisationsnivå

Inom skolans organisation är det av vikt att upptäcka och identifiera behov i tid, det vill säga analysera orsaken till frånvaron och hitta lösningar samt sätta in insatser i tid innan det går för långt. Detta lyfter Pellegrini (2007), Sahin, Arseven och Kiliç (2016) samt Nutall och Woods (2013) fram som skolans ansvar och frånvaron borde därför övervakas dagligen. Att ha ett system för att rapportera närvaro/frånvaro och ha en ansvarig vuxen som finns tillgänglig och närvarande för eleven är faktorer som främjar närvaro enligt Nutall och Woods (2013).

I en studie där fyrtio elever intervjuas kring sina svårigheter under det första året på gymnasiet undersöks kuratorns roll. Donna Tromski-Klingshirn och Yoko Miura (2017) har utifrån intervjuerna tagit del av elevernas erfarenheter och upplevelser och utifrån dem skapat rekommendationer för hur kuratorns (school counselor) roll när det gäller att förebygga frånvaro skulle kunna stärkas. Studien pekar på att kontakt ska tas med högstadiet för att samla information om eleverna så att de kan förbereda de rätta anpassningarna när de börjar i gymnasiet. Tromski-Klingshirn och Miura (2017) har, baserat på studiens resultat, tagit fram frågor som personal på högstadiet kan besvara för att identifiera elever som riskerar att hamna i en oroväckande frånvaro. Studien framhåller även vikten av samarbete med socialtjänst och psykologer.

Att tillgodose elevens behov, att anpassa miljön och att förhindra elevers känsla av misslyckande och ångest framhåller Sahin, Arseven och Kiliç (2016) som betydelsefullt i arbetet för att främja närvaro. Pellegrini (2007), Sahin, Arseven och Kiliç (2016) samt Nuttall och Woods (2013) ger exempel på insatser såsom reducerat schema, planer för hur ämnesrester ska tas igen, individuellt stöd från lärare eller stöd på vägen till och från skolan om behov finns för att eleven ska känna sig trygg. Vidare lyfter Pellegrini (2007) fram vikten av att utbilda och organisera personal, att arbeta motverkande mot mobbning och se till att

alla elever i skolan ska känna sig trygga. Här spelar skolans storlek och struktur in, samt håltimmar och förflyttningar mellan lektioner där risken är större att mobbning kan ske. När det gäller skolans struktur är det centralt, enligt Pellegrini (2007), att elever känner sig trygga och säkra. För att stödja sårbara elever är det av vikt med uppmuntran och guidning samt att stöttning socialt genom att skapa en cirkel av vänner runt eleven (Pellegrini, 2007).

Svensk forskning

Under denna rubrik kommer vi att presentera svenska avhandlingar och artiklar som kan kopplas till problematiken kring oroväckande frånvaro. Som tidigare nämnts är den svenska forskningen inom området elever i oroväckande frånvaro begränsad när det gäller insatser.

I avhandlingen *Skolk ur elevernas och skolans perspektiv. En intervju och dokumentstudie* av Ann-Sophie Strand (2013) kan man ta del av hur hon har genomfört en studie på två högstadieskolor med 90 ungdomar som hade mer än 30 procent ogiltig frånvaro eller mer. Syftet med hennes undersökning var att se om systemkrafterna (allt i och utanför skolan som påverkar elevers fungerande i skolans system) verkar för eller emot elevernas delaktighet i skolan. Hennes resultat visar att det finns krafter som drar elever från skolan, det kan handla om utanförskap, brist på meningsfullhet, brist på utmaningar eller att eleven blir mobbad och att detta inte uppmärksammas av skolan, vilket i sin tur gör att eleven stannar hemma. Dessa krafter skulle istället kunna förändras så att de kan få eleverna till skolan genom att hitta det som främjar elevernas välmående i skolsystemet.

I avhandlingen *Från barn till elev i riskzonen, en analys av skolan som kategoriseringsarena* beskriver Marianne Lundgren (2006) hur barn kan bli tilldelade rollen som barn i riskzonen genom att de blir föremål för sociala konstruktioner. I studien undersöker hon, genom en fältstudie, styrningsstrategier och tekniker i skolans pedagogiska praktik och hon tittar även på hur maktrelationer kommer till uttryck i den pedagogiska praktiken. Lundgren (2006) har kommit fram till att det normala belönas och det avvikande korrigeras. Elever görs till objekt och blir ensamma bärare av en problematik som uppstår i skolan, vilket gör att eleverna skapar bilden av sig själva som avvikande. Samhällssystemet idag och skolans normaliserande bedömningar skapar zoner för individuell risk. Skolan lyckas inte att hantera elevers olikheter vilket skapar individuella problem. Lundgren (2006) menar att samhälle och skola genom den pastorala (osynliga) makten disciplinerar och utövar makt över elever.

Genom en etnografisk studie visar Kristina Hellberg (2007) att det är av vikt att vi får kunskap om hur särskilda undervisningsgrupper organiseras i skolan och hur undervisningen bedrivs i segregerade grupper på gymnasiet. Hellberg (2007) har i sin avhandling *Elever på ett anpassat individuellt gymnasieprogram: skolvardag och vändpunkter* undersökt hur elever i en särskild undervisningsgrupp på gymnasiet, vilka blivit kategoriserade att vara i behov av särskilt stöd, själva upplever skolan. Som Lundgren (2006) tidigare nämnt menar även Hellberg (2007) menar att elever kategoriseras, att svårigheter individualiseras och att eleven själv blir bärare av problemet. Elevernas tidigare undervisning i en "vanlig" klass har varit segregande eftersom den inte passat denna grupp elever. Skolan har inte klarat att anpassa förutsättningar för alla elever. Många av eleverna har därför inte lyckats genomföra sina studier och inte velat gå till skolan, vilket i sin tur lett till avhopp eller hög frånvaro. Undervisningen i den särskilda undervisningsgruppen är anpassad efter individerna och på så vis möjliggörs studier på ett nationellt gymnasieprogram. Hellberg (2007) lyfter fram vikten av att eleverna lyckas med sina studier. Hon menar att ett individuellt bemötande i undervisningen samt positivt bemötande från lärare som ses som centrala faktorer och insatser som gynnar eleverna skolsituation.

En kvalitativ intervjustudie om elevers självbild av Dennis Groth (2007) är intressant då den tar upp hur specialpedagogiska insatser kan bidra till utanförskap och att elever ser sig som avvikare, vilket kan påverka självbilden negativt. Groth (2007) menar att elever som kompenseras för sina brister ofta stigmatiseras och att detta leder till en negativ självbild. Individens självbild har stor betydelse för framgång i lärandet och i det sociala livet. Samtidigt har elever som har svårt att tillgodogöra sig undervisningen och nå kunskapskraven en större risk att tappa tron på sin egen förmåga. Elever i behov av stöd riskerar alltså att utveckla en negativ självbild både med och utan stöd. Pellegrini (2007) tar upp att utanförskap och en negativ självbild visat sig vara en av de största anledningarna till att elever inte vill gå till skolan.

Ingemar Gerrbo (2012) tar upp problemet kring elever som vägrar komma till skolan. Det är en svårlöst fråga då man äventyrar relationen och riskerar att hemmet tappar förtroende för skolan vid en anmälan till socialtjänsten. Det kan uppstå en motsättning mellan skola och hemmet. Gerrbo (2012) hävdar att sociala skolsvårigheter verkar utgöra den största och allvarligaste utmaningen inom det specialpedagogiska arbetet. Vidare betonar han vikten av arbetet med social utveckling och delaktighet, vilket kräver ett nära lärarskap.

Sammanfattning av tidigare forskning

Den forskningen vi tagit del av knyter i huvudsak an till våra forskningsfrågor som handlar om orsaker till frånvaro, samt insatser för att stärka elevers närvaro. Genom att studera både svenska och internationella avhandlingar och artiklar om elever med oroväckande frånvaro, framkommer en bild av att det är en komplex uppgift att komma tillrätta med problematiken kring oroväckande frånvaro. Orsaker kan ligga hos eleven som individ, men även på grupp-, skol-, organisations- och samhällsnivå. En stor del av de studier vi tagit del av visar att ju tidigare resurser och hjälp sätts in för elever i oroväckande frånvaro, desto lättare är det att komma tillrätta med denna problematik. Det finns ingen studie som direkt kan kopplas till vår forskning, då specialpedagoger inte är en vedertagen yrkesgrupp i de länder vi hämtat vår forskning från. Mot denna bakgrund ser vi det som angeläget att bidra med kunskaper som vi kan ha nytta av i vårt kommande yrkesval och till en svensk kontext.

5. Metod

Under denna rubrik presenterar vi metodansats samt hur urval och datainsamlingen gått tillväga. Vidare redogör vi för hur vi analyserat vårt material, vilka etiska principer vi följt samt en beskrivning av generaliserbarhet. Cato. R. P Björndahl (2005) menar att metod är ett slags redskap för att förbättra bilden av verkligheten.

Kvalitativ intervjustudie

Vår studies övergripande syfte är att bidra till ökade kunskaper om orsaker, insatser och utveckling av skolarbetet för att främja närvaro, vilket motiverar valet av att göra en kvalitativ studie. Enligt Pål Repstad (2007) passar den kvalitativa metoden då syftet är att öka kunskaper och förståelse av sociala sammanhang. Då vi vill undersöka specialpedagogers syn på oroväckande frånvaro samt beskriva, tolka och förklara mönster vi hittar, passar den kvalitativa metoden vår studie.

Då vi i vår studie önskar få ta del av specialpedagogers erfarenheter, upplevelser och åsikter för att få en djupare insikt och öka kunskaperna inom ett komplext fält lämpar sig intervju som datainsamlingsmetod (Denscombe, 2014). Genom intervjuer kan vi förhoppningsvis få detaljerade beskrivningar som kan bidra till en djupare förståelse. Eftersom vi vill låta informanterna utveckla sina idéer och synpunkter har vi valt den semistrukturerade intervjun där vi, utifrån vårt syfte, utgår ifrån tre teman (orsaker, insatser och utveckling) se bilaga 1. Däremot är vi flexibla gällande i vilken ordning och hur de öppna frågorna ställs samt vilka följdfrågor som ställs. Detta gör att intervjuerna inte blir exakt lika utan olika följdfrågor kan ställas beroende på svar som informanterna ger.

Den personliga intervjun, ett möte mellan forskare och en informant, passar vår studie då vi kan fokusera på och sätta oss in i en persons svar åt gången. Det blir då enklare att transkribera, då det endast är en röst som svarar på frågorna. Vi är medvetna om att vi som intervjuare kan påverka de personer vi intervjuar, och dessutom kan informanterna svara olika beroende på erfarenhet och ålder. Den personliga erfarenheten kan således påverka den insamlade datan (Denscombe 2014).

Hur ärliga och hur mycket information människor är villiga att ge är beroende av hur de uppfattar frågorna och de som ställer frågorna (Denscombe, 2014). För att få så bra svar som möjligt har vi strävat efter att lyssna uppmärksamt, vara lyhörda för informanternas känslor,

inte avbryta tystnad för snabbt utan vänta in svar och hålla oss till ämnet samt sammanfatta för att kontrollera att vi uppfattat informanternas svar rätt (Hilmarsson. Hilmar, Thor. (2012). Vi har tänkt på att starta intervjuerna med en allmän fråga som inbjuder till samtal (Denscombe, 2014).

Genomförande, databearbetning och analys

I genomförandet av våra intervjuer valde vi att utgå ifrån den modell som Steinar Kvale och Svend Brinkmann (2010) beskriver. Denna modell beskrivs utifrån följande sju steg:

1. Genom tematisering formulerade vi öppna intervjufrågor för att ringa in vår frågeställning på bästa sätt. Våra tre teman är orsaker, insatser och utveckling. Vi valde utgångsfrågor som inbjöd till en öppenhet och därigenom en möjlighet för informanten att inleda med ett enkelt och bekvämt frågeområde (Denscombe, 2014). För att säkerställa att våra intervjufrågor skulle ge oss svar i relation till våra forskningsfrågor genomförde vi först en provintervju med en specialpedagog på en gymnasieskola för att testa våra intervjufrågor. Efter provintervjun transkriberades svaren direkt och vi diskuterade möjliga omformuleringar för att intervjufrågorna skulle fungera så bra som möjligt i relation till vårt syfte. Vi strök en fråga som handlade om övergångar från grundskolan till gymnasiet, då denna inte kändes relevant i vår studie. Ytterligare en fråga, som handlar om hur arbetet kan utvecklas för att främja närvaro, lades till (se bilaga 1). Denna fråga fanns alltså inte med vid provintervjuns genomförande, däremot kompletterades provintervju med denna fråga i efterhand. Eftersom vi ansåg att de svar vi fick var värdefulla för vår studie tog vi med även denna intervju i vår samlade data.

2. Det andra steget handlar om planering. För att inte riskera att missa något vid intervjutillfället och för att även göra det lättare att kunna gå tillbaka om vi vill komplettera något i vår undersökning valde vi att spela in våra intervjuer med hjälp av en iPad. Vi är medvetna om att en nackdel med att spela in intervjuer kan vara att informanten känner sig obekvämt, vilket kan resultera i att informantens svar påverkas (Denscombe, 2014). Vår förberedelse av tekniken innebar att testa att spela in i appen iMovie samt att se till att vår iPad är fulladdad och strategiskt placerad vid samtliga intervjutillfällen. Planeringen innebar även att via mail kontakta våra informanter för att ge information om syfte och etiska överväganden samt bestämma tid och plats för intervjun. Vi beräknade 30 minuter för varje intervju. Att förbereda materialet är också en del i förberedelserna. Vi skrev även ner en del

ord som vi kunde använda för att komma vidare i samtalet om det skulle behövas. Vår intention var att intervjua samtliga åtta specialpedagoger tillsammans men på grund av olika omständigheter hade vi svårt att hitta tid för det. Istället delade vi upp intervjuerna och genomförde fyra intervjuer var.

3. Det tredje steget handlar om vår datainsamling, det vill säga hur vi genomfört våra intervjuer. Vi informerade återigen om syftet och etiska överväganden samt frågade ännu en gång om tillåtelse att spela in intervjun. Vi informerade om att det som sades skulle transkriberas. Under intervjun användes en intervjuguide. Ordningföljden på frågorna och formuleringar av frågorna anpassades från intervju till intervju efter vad som kändes lämpligt under intervjuns gång. Intervjun avslutades med en sammanfattning och vi frågade om informanten hade något mer att tillägga. Samtliga intervjuer utfördes på specialpedagogernas rum på gymnasieskolorna, vilket underlättade för våra informanter som kunde vara på sina respektive skolor och inte behöva möta oss någon annanstans. Det innebar även en lugn och avskild plats där vi genomförde våra intervjuer utan störningar.

4. Bearbetning av vår data. Vi lyssnade på intervjuerna och valde ut det som ska analyseras från råmaterialet. Här började vi skapa ett analyschema där vi gjorde kryss utifrån olika kategorier för de olika svaren som informanterna gav. Detta gjorde vi för att få en överblick över resultatet, för att enklare kunna se vilka som svarade vad på respektive fråga och kunna jämföra svaren med varandra.

5. Analys där inspelningarna från intervjuerna transkriberas. En nackdel med intervjuer är att det tar mycket tid att transkribera materialet. Vi bestämde i förväg hur detaljerade vi ville vara när vi återgav svaren från informanterna. Vi tog inte med detaljer som pauser, markering av tystnad och så vidare utan vi har medvetet valt ut det som känts relevant för vår studie. Transkriberingarna har vi läst igenom flera gånger för att, som Repstad (2007) beskriver, hitta teman och kategorier som återkom. Vi delade in våra informanters svar utifrån de tre teman vi valt att utgå ifrån; orsaker, insatser och utveckling. Därefter analyserade vi, inom varje tema, vad som kunde ses ur våra valda perspektiv; det kritiska-, kompensatoriska- och dilemmaperspektivet. Genom våra transkriberingar kunde vi fortsätta arbetet med våra analyscheman. Genom att sortera de svar vi fått och sammanställa svaren i en tabell för varje tema fick vi lättare se mönster och se vilka svar som är vanligt förekommande och vad som inte nämns särskilt ofta. Informanterna kodades med varsin bokstav.

6. Resultatet som vi kommit fram till i vår intervjuundersökning. Vi sammanfattade vårt resultat i en text, denna text bearbetades och svar som inte var viktiga för vårt syfte sållades bort. Resultatet tolkades vidare utifrån Nilholms (2005) tre perspektiv på specialpedagogik.

7. Rapportering där vi bestämmer metod för vår redovisning av intervjuerna. I resultatredovisningen har vi utgått från våra frågeställningar och i relation till dem presenterat de teman som vi fått fram, det vill säga kategoriseringen av data gjordes i relation till våra frågeställningar samt våra teoretiska perspektiv. Utifrån resultatet formulerades rubriker.

Dataanalys

En detaljerad granskning av intervjuutskrifter är en successiv process där data kategoriseras i syfte att utveckla förklaringar som går att tillämpa på en generell nivå. Då vi under processen fått nya insikter har vi gjort minnesanteckningar som ett verktyg för att kunna följa våra tankar, skapa teman och efter likheter och mönster mellan de olika intervjuerna dela in dem i olika kategorier (Denscombe, 2014). Som grund för vår analys har vi använt Nilholms (2005) perspektiv. Vi har tolkat vår datainsamling utifrån det kompensatoriska-, det kritiska- samt dilemmaperspektivet.

Urval

Vi har begränsat vår undersökning till att endast beröra specialpedagoger på gymnasiet. För att underlätta genomförandet, då vår tid varit begränsad, valde vi att kontakta åtta gymnasieskolor i vårt närområde, det vill säga ett så kallat bekvämlighetsurval (Denscombe 2014). Genom mail kontaktades rektorer och specialpedagoger. Sju av gymnasieskolorna var villiga att delta i studien och på en av gymnasieskolorna fanns två specialpedagoger som valde att delta i vår intervjustudie. I studien ingår både kommunala och privata gymnasieskolor av varierande storlek. Våra intervjuer utfördes på två friskolor och fem kommunala skolor. Det var specialpedagoger från tre yrkesförberedande program och fyra studieförberedande program som intervjuades. Åtta specialpedagoger på sju gymnasieskolor intervjuades således för att få svar på våra frågeställningar. Specialpedagogerna vi intervjuat är mellan 35- och 60 år med varierande år av erfarenhet i yrket.

Etiska överväganden

I vår studie har vi tagit hänsyn till vetenskapsrådets (2011) etiska principer. Ett informationskrav förespråkas, vilket innebär att vi har informerat specialpedagoger om studiens syfte. Vi har även tagit hänsyn till samtyckeskravet genom att vi informerat de specialpedagoger vi intervjuat om att det är valfritt att delta i studien och gett våra informanter möjlighet att avstå eller avbryta deltagandet i studien. Hänsyn har även tagits till konfidentialitetskravet genom att vi har aidentifierat kommuner, orter, skolor och personal. Vid redovisningen av intervjuerna valde vi att presentera data ur intervjuerna med en bokstav istället för informantens namn och efter att uppsatsen är klar kommer intervjuerna att raderas. Genom att inte nämna informanternas namn och inte låta obehöriga få tillgång till materialet eller personuppgifter skyddas informanternas integritet. De uppgifter vi samlat in har enbart använts för studiens ändamål och kommer att förstöras efter att studien avslutas, vilket innebär nyttjandekravet.

Generaliserbarhet och användbarhet

Det är svårt att uttala sig om generaliserbarheten i uppsatsen. Det går inte att, genom dessa åtta intervjuer, generalisera vårt resultat och dra några generella slutsatser eftersom det är en liten studie som inte representerar hela populationen. Generaliserbarhet är, enligt Kvale och Brinkmann (2010), även ett problem i större kvalitativa intervjustudier. Däremot ser vi det som viktigt att några specialpedagoger kommer till tals angående problematiken kring oroväckande frånvaro.

Användbarheten påverkas av att informanterna inte är slumpmässigt utvalda. För att ett resultat ska kunna generaliseras behöver, enligt Andreas Fejes och Robert Thornberg (2016), informanterna väljas ut i ett obundet slumpmässigt urval över hela populationen som studien ska kunna uttala sig om. Då vi använt oss av ett bekvämlighetsurval och valt att kontakta informanter i närområdet påverkas på så vis användbarheten i denna studie.

Utifrån hur åtta specialpedagoger beskriver orsaker, insatser och utvecklingsarbete kring oroväckande frånvaro kan vi bidra till debatt och reflektion kring detta ämne. Det är sedan upp till läsaren att avgöra om vårt resultat går att applicera i en annan verksamhet. Således kan det vara möjligt att applicera våra resultat inom en annan gymnasieskola, om läsaren anser att detta är relevant. Fejes och Thornberg (2016) beskriver hur läsaren kan ta del av en tolkning som passar in i läsarens verksamhet och kanske väcker den tankar som leder till

reflektioner och ny insikt eller att förstå ett socialt sammanhang på ett nytt sätt. Läsaren kan känna igen sig i vår studies resultat om det passar in i läsarens verklighet. Genom igenkänning av resultatet sker således en generalisering enligt Fejes och Thornberg (2016).

Användbarheten avgörs av hur läsaren tolkar resultatet och om den kan relateras till den egna verksamheten.

Reliabiliteten menar Denscombe (2014) handlar om hur tillförlitlig studien är om exempelvis andra forskare väljer att utföra denna studie vid ett senare tillfälle och då får ett liknande resultat som i vår studie. Denscombe (2014) menar vidare att det är svårt att utföra en kvalitativ intervjustudie och få samma resultat som tidigare. En svårighet kan vara att veta att man bara undersöker det som är relevant för syftet. Resultatet av undersökningen kan bero av att informanternas svar skiljer sig åt, det kan se olika ut på skolor som vi valt i vår undersökning i förhållande till skolor som väljas ut av andra forskare vid ett senare tillfälle. Kvalitet i forskningen eller trovärdigheten i vår undersökning, menar Fejes och Thornberg (2016) beror på metoden. Validiteten handlar om att i studien mäta det som avser mätas. Metoden, genomförande och teoretiska perspektiven behöver vara relevanta för studiens syfte. Utifrån detta har vi försökt att tydligt beskriva hur studien genomförts samt att studiens syfte och frågeställningar har besvarats och diskuterats.

Per-Johan Ödman (2017) beskriver att vår förförståelse påverkar hur vi ser på och tolkar den data vi samlat in. Vi har utifrån detta försökt att kritiskt begrunda och granska de svar vi fått från våra informanter. Vid intervjutillfällena har vi försökt vara noga med att ställa kontrollfrågor om vi varit osäkra på svaret. Vi har även varit måna om att våra informanter uppfattat våra frågor korrekt för att undvika missförstånd. Ödman (2017) menar vidare att det är en utmaning att i studien förmedla det man kommit fram till och att avgöra om resultatet är hållbart och kan bemästra en vetenskaplig diskussion. Denscombe (2014) menar att datainsamling från intervjuer baseras på vad informanterna säger och inte på vad de gör, vilket leder till att vi inte kan vara säkra på att de svar vi fått överensstämmer med vad som sker i verksamheten.

6. Resultat och analys

Vårt resultat presenteras utifrån vårt syfte att bidra med ökade kunskaper kring orsaker och insatser när det gäller oroväckande frånvaro samt hur verksamheten ytterligare kan utvecklas för att främja närvaro. Vid våra åtta intervjuer med specialpedagoger inom gymnasieskolan fick vi information om problematiken kring elever i oroväckande frånvaro inom de olika verksamheterna. Utifrån våra teman orsaker till frånvaro, insatser vid frånvaro samt utveckling av verksamheten för att främja närvaro har vi bearbetat vår data och tolkat resultatet utifrån Nilholms (2005) perspektiv det vill säga det kompensatoriska, det kritiska samt dilemmaperspektivet.

För att avidentifiera våra skolor har vi valt att redovisa resultat med en oberoende bokstav (D, F, G, H, I, K, M T,) för respektive specialpedagog. Anledningen till att vi inte valt bokstäverna i naturlig ordning är för att vi som intervjuare lättare ska kunna identifiera vem som säger vad.

Synen på orsaker till oroväckande frånvaro

Problematiken om orsakerna till den oroväckande frånvaron beskrivs av specialpedagogerna i studien främst ur ett kompensatoriskt perspektiv, det vill säga att orsakerna främst kopplas till individen/eleven. Men specialpedagogerna lyfter även orsaker som vi knyter till det kritiska perspektivet samt dilemmaperspektivet.

Kompensatoriska förklaringar

Problematiken kring oroväckande frånvaro ser specialpedagogerna som komplex. Det finns flera olika orsaker som kan leda till oroväckande frånvaro menar specialpedagogerna på våra respektive skolor. Flertalet av alla orsaker som nämns är orsaker som kopplas till eleven som individ. Samtliga specialpedagoger i undersökningen nämner psykisk ohälsa, stress och oförmåga att hantera stress som orsak till oroväckande frånvaro. Vi kan, i vår data, utläsa två huvudsakliga underkategorier som kompensatoriska förklaringsmodeller

1. Bristförklaringar såsom studiesvårigheter, att eleven saknar kunskaper, individuella funktionsvariationer och skoltrötthet.

2. Psykologiska förklaringar såsom ångest, stress, psykisk ohälsa, låg motivation svårigheter att hantera motgångar samt sociala svårigheter.

Även om alla specialpedagoger nämner någon bristförklaring ser vi att de psykologiska förklaringar är de som dominerar när specialpedagogerna talar om orsaker till oroväckande frånvaro. Det händer mycket på gymnasiet, eleverna skapar nya relationer, genomgår en process inför vuxenlivet och en frigörelse från hemmet. Intervjun med specialpedagog F innehåller exempel på både bristfälliga och psykologiska förklaringar till orsaker som går att finna hos individen.

Det är utgångspunkten att man kollar vad det är för någonting för det kan ju vara allt ifrån psykisk ohälsa till att det är stora svårigheter. Har en elev läs- och skrivsvårigheter så känns det väldigt tungt och eleven kanske inte blir lyssnad på och till slut orkar eleven inte, så då stannar eleven hemma. Jag tänker någonstans att vi måste titta på vad är det som gör att eleven stannar hemma (Specialpedagog F).

Samtliga specialpedagoger tar upp psykologiska förklaringar som stress, ångest och psykisk ohälsa som vanligt förekommande orsaker till oroväckande frånvaro. Specialpedagog G förklarar att;

Ja man kan generellt tänka att elever i svårigheter och elever som blivit hemmasittare har svårare för stress och fyller på stressbägaren snabbare än andra elever. Bara att vakna på morgonen genererar en form av stress eller energiuttag, allt som görs tar energi och om nu saker och ting tar mer energi för dig än för mig. Om jag brukar äta gröt på morgonen och du också brukar äta gröt och så är havregrynen slut när du vaknar och då får du ett större energipåslag än vad jag får om vi båda har slut på havregryn. Det beror på hur man hanterar den grejen, ok då tar jag bara fil istället men de som har svårt med stresspåslag kan ha svårt att hantera förändringar. Om man får tillräckligt många sådana nederlag, att inte hitta strumpan och så missar man bussen och så vidare då är stressbägaren fylld redan när man kommer till skolan och då är det ganska lätt att bara vända eller inte åka till skolan alls (specialpedagog G).

Detta är ett exempel på hur stress kan ses som en psykologisk förklaring och hur förmågan att hantera stress i tillvaron påverkar elevens närvaro, denna förmåga tillskrivs eleven och därför ser vi det som en psykologisk förklaring utifrån det kompensatoriska perspektivet.

Orsaker knutna till det kritiska perspektivet

Vi kan utläsa att samtliga specialpedagoger ser goda relationer mellan elever och lärare som en framgångsfaktor när det gäller att främja närvaro, samtidigt som bristfälliga relationer kan leda till ökad frånvaro. Om lärare ifrågasätter kunskaper, påpekar att eleven ligger efter i skolarbetet, har en otydlig struktur eller inte lyssnar på eleven kan konsekvensen bli en ökad frånvaro. Förutom relationen till lärare verkar det finnas en tendens till att förlägga orsakerna utanför klassrummet. Till exempel nämner två specialpedagoger mobbning och utanförskap som orsaker till oroväckande frånvaro. Hälften av specialpedagogerna nämner familjeförhållanden och boendeproblem.

Didaktiska frågor, det vill säga innehållet i undervisningen, tas sällan upp som en orsak till frånvaro. Endast två specialpedagoger nämner att lektioner upplevs som meningslösa som en orsak till frånvaro. Specialpedagog T återberättar vad en elev sagt: *“Det är ingen ide att gå på lektionerna och även om jag ligger efter nu när jag varit borta och hemma en del och så, så tar jag igen allt som jag missat i slutet av terminen i alla fall”* (Specialpedagog T). Elever upplever då att lektionen inte behövs, de väljer att vara hemma och plugga istället eftersom de anser att de får mer gjort där. Ibland skapas en kultur i en klass att det är okej att inte gå på lektioner.

Dilemmaperspektivet

Flertalet av specialpedagogerna betonar att det är svårt att kartlägga orsaker till frånvaro. Första steget är att, genom samtal med eleven, kartlägga och finna orsaker till frånvaron, men det kan det vara svårt att "sätta fingret på" vad det är för faktorer som gör att eleven har oroväckande frånvaro. Det finns många olika omständigheter som kan spela roll; skolfaktorer, individfaktorer, familjefaktorer, kamratfaktorer och omgivningsfaktorer. Problematiken är komplex vilket kan tolkas och förstås ut utifrån ett dilemmaperspektiv.

Specialpedagog G lyfter problematiken (dilemmat) kring den giltiga frånvaron och menar att *”den är minst lika problematiskt utifrån att föräldrar sjukanmäler eleven även då hen bara är lite snorig”*. *Föräldrar kan bidra till en attityd att det är acceptabelt att vara hemma, vilket kan vara en inkörsport till oroväckande frånvaro om det blir för lätt att vara hemma”*. Som förälder behöver du pressa ditt barn att gå till skolan innan frånvaron blir problematisk enligt specialpedagog G.

Föräldrar säger ibland att barn mår dåligt över att gå till skolan, att de får ångest över att gå till skolan men det värsta du kan göra är att låta ångesten vinna och det gör den varenda gång du låter eleven vara hemma för att det inte vill gå till skolan. Ångesten blir starkare och starkare för varje gång du slipper göra något som du inte vill. Ångesten kan ses som en kraft som sitter på axeln som säger ”gå inte på den där lektionen för det är jobbigt”. Varenda gång eleven inte går så vinner ångesten och blir starkare och starkare och svårare att bryta. Att utsätta barn och ungdomar för sådant som är jobbigt och som de inte vill är inte fel utan det kan vara ganska bra. Det blir svårare och svårare att bryta frånvaron ju längre den går (Specialpedagog G).

Detta citat visar på dilemmat att elever får stanna hemma när de mår dåligt, vilket gör att det skapas negativa konsekvenser som kan leda till oroväckande frånvaro. Specialpedagog G ger även ett exempel från verkligheten som visar skillnaden när det gäller föräldrars attityd till att låta eleven stanna hemma. Denna elev har mycket frånvaro och bor varannan vecka hos sin

pappa och varannan vecka hos sin mamma. Pappans inställning är att det inte är farligt att vara snorig och ha lite ont i halsen: *“Har du bara två lektioner då kan du lika gärna bita ihop menar pappan och eleven går till skolan”* (specialpedagog G). Mamman däremot sjukanmäter eleven även vid lätt förkylning: *“Har du bara två lektioner, då kan du lika gärna stanna hemma”* (specialpedagog G), menar mamman och eleven stannar hemma från skolan. På så vis kan föräldrars olika inställning till frånvaro påverka elevens närvaro/frånvaro. Det finns ett samband mellan orsaker till frånvaron som kan kopplas både till omgivningen och till eleven som individ.

Vi ser en tendens till att flertalet av förklaringarna till orsakerna som specialpedagogerna ger verkar ligga utanför skolans egna ansvarsområde. Ansvaret för och problematiken kring den oroväckande frånvaron verkar som tidigare framhållits knytas till eleven eller hemmiljön.

Insatser kring oroväckande frånvaro

I studien framkommer att elever i oroväckande frånvaro kompenseras för sina brister, de ges extra resurser och individuella anpassningar. Insatser sätts även in på gruppnivå för att skapa trygghet och en god lärmiljö. Vissa insatser kan kopplas både till ett kompensatoriskt och ett kritiskt perspektiv beroende på hur man ser på det. Till exempel är samtal en vanlig insats vid oroväckande frånvaro. Dessa samtal kan ses som en insats både ur ett kompensatoriskt och ett kritiskt perspektiv, beroende på hur samtalet utformas och vilka insatser det leder fram till. Vår studie visar att det inte finns några enkla lösningar när det gäller oroväckande frånvaro, vilket är ett dilemma.

Insatser knutna till det kompensatoriska perspektivet

När det gäller frånvaro som orsakas av psykisk ohälsa finns individuella insatser för att lära elever att hantera känslor som stress och ångest. De som mår dåligt psykiskt, behöver enligt några specialpedagoger någon att prata med. Eleverna hänvisas ofta till en kurator eller slussas vidare genom remiss till BUP (Barn och ungdomspsykiatri). Ibland kontaktas socialtjänsten eller så ansöks det om insatser via LSS (lagen om stöd och service) om eleven bedöms i behov av stöd i sitt hem som kan underlätta för hen att komma till skolan.

Specialpedagog F berättar att de har en daglig kontroll när det gäller vissa elever i oroväckande frånvaro. Specialpedagogen eller annan personal åker ibland hem till elever som

inte kommer till skolan. Specialpedagog G tar upp att hon har erfarenhet av att elever som har oroväckande frånvaro i perioder kan ha svårare att komma tillbaka till skolan efter lov eller sjukdom, det blir då extra viktigt att göra någon form av plan för dessa elever.

Insatser utifrån det kritiska perspektivet

Flera av specialpedagogerna beskriver insatser som handlar om hur omgivningen och miljön anpassas och hur organisationen utformas för att bland annat skapa trygghet.

Lärmiljö

Flertalet av specialpedagogerna lyfter vikten av en god lärmiljö. Att såväl under lektionstid som vid rast erbjuda en trygg och stimulerande miljö där eleverna känner att det är helt acceptabelt att vara den de är. Den pedagogiska kontakten och de relationer vi vuxna skapar gör enorm skillnad. I brist på ”kompisar” är det vi vuxna som bidrar till om elever närvarar eller inte. Att eleven skapar relation med någon på skolan som den har förtroende för kan vara en framgångsfaktor. Vidare poängteras vikten av att eleven får ögonen på sig och blir sedd, vilket specialpedagog F anser är nyckeln i pedagogiskt arbete över huvud taget. Att skapa tillit och goda relationer med elever anser flera av specialpedagogerna som betydelsefull.

Specialpedagog F berättar om en klass som har en vuxen resurs i klassen.

Det finns en elev i klassen, hon pratar inte och kan inte prata men när hon får en relation och känner sig trygg, då pratar hon med resurspersonen i klassen. Hon pratar hela tiden och det finns andra elever som har svårt med att uttrycka sig. Vi har flera elever med Asperger och elever med flera diagnoser där de kommer från specialskolor där de fått mycket strukturerat tidigare. Resursen skapar tryggheten att hon hela tiden finns i klassen och att hon inte är en lärare som värderar heller utan har mer en mammaroll (Specialpedagog F).

Detta sätt att anpassa miljön skapar trygghet och ur ett kritiskt perspektiv är det ett sätt att förebygga att oroväckande frånvaro ska uppstå. Ytterligare ett förebyggande arbete som gett goda resultat, enligt specialpedagog F, är att möta upp eleverna (hela klassen) på morgonen, gå till skolan tillsammans och äta frukost. Detta förebyggande arbete pågår från skolstart i årskurs ett på gymnasiet och fram till novemberlovet för att skapa trygghet och goda rutiner. Ett annat sätt att främja närvaro, enligt specialpedagog I, är att göra lektionerna intressanta och med ett innehåll som gör att eleverna känner att de missar något om de inte närvarar. Hon nämner även vikten av att samtala med klassen om varför närvaro är viktig för att bearbeta och ändra inställning.

Rutiner och samverkan

Alla specialpedagoger tar upp vikten av samverkan genom regelbundna möten med arbetslag, kurator, rektor, skolsköterska och undervisande lärare. Specialpedagogen kan observera lektioner och föra en dialog mellan elev och lärare. Specialpedagog F ger exempel på en klass där fyra elever inte varit i skolan alls under en stor del av högstadiet, men som nu i årskurs 1 på gymnasiet har en god närvaro.

Arbetslaget som jobbar med eleverna har ett väldigt tigt recept nu när det gäller hur de arbetar med klassen redan från början i årskurs 1. Möten där man snabbt kartlägger hur problematiken ser ut om den uppstår, det finns en vilja och en kommunikation till det och en positiv inställning till det. Det är inte så att man tycker att detta inte hör till skolans ansvar utan vi har den här problematiken med eleverna och nu jobbar vi med helheten (specialpedagog F).

Specialpedagog F tror att det beror på lärarna att närvaron främjats, hon ser dem som de största elevvårdarna då de arbetar nära eleverna.

Flertalet av specialpedagogerna beskriver hur organisationen är uppbyggd för att upptäcka elever i oroväckande frånvaro. Samtliga skolor har digitala system där frånvaron rapporteras och där föräldrar kan ta del av hur närvaron i skolan ser ut. Några av specialpedagogerna beskriver en handlingsplan i form av en åtgärdstrappa, där mentor har ansvar för att uppmärksamma frånvaro och föra en dialog med eleven och vårdnadshavare om skolans ansvar och uppdrag. Mentor involverar även rektor och elevhälsan, olika kompetenser används utifrån olika behov av åtgärder. Här menar specialpedagog K att det är av vikt att skolan är flexibel i sitt arbete. Specialpedagog D och I berättar att de på deras skolor har uppföljningar med mentorerna ungefär två gånger per termin bland annat efter mentorers utvecklingssamtal med eleverna. Då stämmer de av med mentorerna hur det ser ut kring eleverna. För att ytterligare finnas som stöd för mentorerna erbjuds drop-in tre gånger i veckan, då möjlighet finns att träffa elevhälsan och rektor.

Vad som inte nämns av någon av specialpedagogerna är studie- och yrkesvägledarens (SYV) roll, att de kan vara delaktiga i arbetet kring elever i oroväckande frånvaro. Inte heller nämns samverkan eller att anmäla oroväckande frånvaro till socialtjänsten som en insats i någon större utsträckning. Ingen nämner heller insatser där eleven stöttas vid sociala samspel eller annan form av socialt stöd.

Vårdnadshavare

Flertalet av specialpedagogerna betonar att vårdnadshavare bör involveras tidigt i arbetet med oroväckande frånvaro. Skolan måste informera föräldrarna om frånvaron, till exempel genom ett mail eller sms, när en elev inte kommit till skolan och påvisa att det är ett bekymmer: *“För om man är lite jobbig blir det lite pinsamt att få sådana sms ofta och då ges även föräldrarna en chans att hjälpa till och att tjata lite extra på eleven”* (Specialpedagog G). Då vårdnadshavarna involveras i elevernas frånvaro anser specialpedagogerna att informationen bemöts olika. Vissa vårdnadshavare tar till sig av denna information, medan andra vårdnadshavare inte alls bryr sig om informationen. Detta gör i sin tur att eleverna får olika förutsättningar beroende på stödet som de har hemifrån.

Insatserna är mångfacetterade

Det är inte alltid enkelt att tolka om insatser kring oroväckande frånvaro kan knytas till det kritiska-, dilemma-, eller det kompensatoriska perspektivet. Flera av insatserna, som framkommit i intervjuerna, kan ses utifrån flera av perspektiven. Till exempel att minska kravnivå, anpassa schema eller reducera kurser är exempel som kan ses som insatser både ur ett kompensatoriskt perspektiv, genom att eleven kompenseras utifrån sina brister, och ur ett kritiskt perspektiv, då det är omgivningen som anpassas utifrån elevens förutsättningar.

Några specialpedagoger framhåller om att elever i vissa fall placeras i en liten grupp där de får mer stöd och en lugnare miljö. En liten grupp kan ses som en anpassning av miljön, men även som en kompensatorisk insats, genom att skolan har försökt komma till rätta med svårigheterna som eleven har och kompenserat detta med en mindre grupp som i detta fallet.

Första insatsen handlar, enligt några specialpedagoger, om att samtala med eleven för att kartlägga vad som orsakat frånvaron. Samtal med elever kan tolkas både ur ett kritiskt och ett kompensatoriskt perspektiv. Ur ett kritiskt perspektiv ser vi hur några specialpedagoger lyfter samtal med elever som går ut på att dela elevens upplevelse av frånvaron. Genom att fånga elevens känslor om frånvaron och ta reda på hur upplevelsen av skolan ser ut från elevens perspektiv och erbjuda delaktighet i att planera insatserna så kan det bidra till att eleven stegvis återgår till skolan. Detta kan kopplas till ett kritiskt perspektiv.

Vi har även sett exempel på samtal ur ett kompensatoriskt perspektiv. I dessa samtal vill specialpedagogen få eleven att förstå att hen är ansvarig för att närvara i skolan. Enstaka

specialpedagoger tar upp att regler för CSN är av vikt och att eleven inte får något studiebidrag vid för hög frånvaro.

Tydliga rutiner saknas

Med utgångspunkt i dilemmaperspektivet finns inte några enkla lösningar för skolan att hantera den oroväckande frånvaron. Olika orsaker leder till olika insatser och utifrån specialpedagogernas svar kan vi utläsa att skolan kan ha svårt att anpassa sig efter alla elevers olikheter.

Samtliga specialpedagoger anser att problematiken kring oroväckande frånvaro är svår och samtliga anser att det är viktigt med insatser i ett tidigt skede. *”Ju längre elever är hemma och ju oftare de är hemma ju svårare blir det att få eleverna tillbaka till skolan, man tappar dem mer och mer”* (specialpedagog G). Ofta smyger frånvaron igång långt innan skolan börjar arbeta med den. Specialpedagog F menar att: *“Frånvaron är den största indikatorn på att något är fel och ju snabbare man går in i skedet ju snabbare häver man det.”* I vår studie framkommer att det kan ta lång tid att fånga upp och upptäcka elever med oroväckande frånvaro i de digitala system som i nuläget finns på gymnasieskolorna. Mentorn har ansvar för att reagera på frånvaron i ett tidigt skede menar flertalet av specialpedagogerna, men mentorerna agerar olika snabbt. Klasserna är oftast stora, en mentor kan ha många elever och undervisar inte alltid sina mentorselever. Flera olika personer registrerar frånvaron vilket gör den svårare att upptäcka.

Flertalet specialpedagoger lyfter fram att lärarna behöver uppmärksamma frånvaron och lämna information till elevhälsan tidigt. Om lärarna inte uppmärksammar detta finns en risk att elevhälsan får information om elevers frånvaro för sent. Specialpedagog T beskriver att hon upplever att hon tar frånvaron på större allvar än enskilda lärare. Hon berättar att hon tidigare arbetat på grundskolan och att skillnaden mellan grundskola och gymnasiet är större än hon trodde. På gymnasiet anser lärare att det handlar om elevens egna ansvar och lärare uttrycker en liten oro för elever i oroväckande frånvaro.

Samtidigt tycker enstaka specialpedagoger att det inte är mentorns uppdrag att arbeta med och följa upp elever i en oroväckande frånvaro eftersom det kräver mycket tid, något som en mentor oftast inte har i sin tjänst. Möjligheten att tidigt upptäcka frånvaro och sätta in insatser i ett tidigt skede blir ett dilemma då det inte är tydligt vem som ansvarar för vad.

Att utveckla verksamheten för att främja närvaro

Specialpedagogerna i vår studie talar främst om åtgärder ur ett kritiskt perspektiv när det gäller hur verksamheten bör utvecklas för att främja närvaro. Mentorers roll, kontaktpersoner, utveckling av lärmiljön, handlingsplaner och rutiner i verksamheten, samverkan mellan yrkesprofessioner samt samverkan med vårdnadshavare är utvecklingsområden som tas upp.

Individuellt stöd

Flertalet av specialpedagogerna nämner att elever behöver få större hjälp att hantera sina känslor, så att de inte blir rädda vid symtom som till exempel hjärtklappning utan hittar verktyg för att härbärgera ångest. Denna önskvärda insats för att utveckla verksamheten kring oroväckande frånvaro ser vi som kompensatorisk, då elevens förmåga är i fokus.

Det beror ju på hur trygg eleven är i sig själv, ju tryggare man är ju mer kan man härbärgera ångest och kan man härbärgera mycket ångest, kan man fixa de här sakerna och ändå ha ett fungerande liv. Men för en del är det en omöjlighet att fungera om man har så mycket ångest. Därför är det en jätteviktig faktor att ge eleverna verktyg att hantera sin ångest (specialpedagog F).

Tidiga insatser och tydligare rutiner

Skolors arbetsgång tar för lång tid enligt våra informanter. Rutinen är att vänta tills frånvaron nått en viss nivå, ta upp ärendet med arbetslaget, anmäla till EVT (elevvårdsteam) och så vidare. ”När det inte finns någon handlingsplan, beror det på hur den enskilda läraren gör för att upptäcka frånvaro. Beroende på person, så skiljer det sig åt om det blir tidig upptäckt eller sen” (specialpedagog G). Flertalet av specialpedagogerna anser att rutiner behöver ses över och att organisationen behöver förtydligas samt att det borde finnas mer omfattande och tydligare handlingsplaner kring oroväckande frånvaro eftersom det är ett stort problem

Vikten av att sätta in tidiga insatser när man ser att frånvaron hos en elev ökar betonas av samtliga specialpedagoger. Det kan till exempel upptäckas i mitten av mars att en elev haft hög frånvaro, var och varannan dag, sedan i september. Det blir svårare att komma tillrätta med frånvaron om eleven skapat en vana och ett beteende att ofta stanna hemma från skolan. Att komma tillbaka till skolan kan kännas överväldigande då det blir svårare att komma ikapp med det missade skolarbetet och nå kunskapskraven.

Specialpedagog I vill att det ska finnas minst två mentorer i varje klass och att elevhälsan ska finnas som ett stöd. Flertalet av specialpedagogerna lyfter fram mentorers ansvar när det

gäller att upptäcka frånvaro samt hålla kontakt med vårdnadshavare. Specialpedagog T nämner att hon önskar testa en lösning där mentor inte är lärare utan en socialpedagog, vilket hon har hört gett goda resultat på andra skolor.

Det diskuteras mycket om att på skolor som har lyckats vända en lång frånvaro har haft personal som haft i uppdrag att arbeta närvarofrämjande, en kontaktperson som sköter en daglig planering mellan elev, föräldrar och skolan, någon form av samverkan, någon som möter upp elever eller går och hämtar elever och går med dem till skolan. Det är resurskrävande men jag tror att man tjänar på det i längden (Specialpedagog G).

Specialpedagog G poängterar att det krävs mycket tid och regelbundenhet för att få elever att återgå till skolan, och en mentor har sällan den tid som krävs. En utveckling som specialpedagog G vill se är att utsedda kontaktpersoner tar över och arbetar närvarofrämjande.

Samverkan

Några specialpedagoger uttrycker att de vill utveckla samverkan med socialtjänsten och BUP, de menar att samverkan i form av stöd från socialtjänsten skulle kunna vara en möjlighet när det gäller oroväckande frånvaro. Specialpedagog G menar vidare att precis som vid lång rehabilitering efter en sjukdom behövs små steg. Stegvisa insatser är av vikt när det gäller långvarig frånvaro och då behövs en kontaktperson som håller i allt. Informanterna säger att kontaktperson skulle kunna vara specialpedagog men kan även vara någon annan. Tidigare nämnde vi att föräldrars attityder och den giltiga frånvaron är ett dilemma som specialpedagogerna menar kan orsaka en oroväckande frånvaro. Några av specialpedagogerna nämner att samarbete med föräldrar är en önskvärd insats som behöver utvecklas när det gäller arbetet med att främja närvaro.

Resultatsammanfattning

Orsaker till oroväckande frånvaro ses främst ur ett kompensatoriskt perspektiv i vår studie, vilket gör att eleven blir bärare av problematiken. Vi kan utläsa två huvudsakliga kategorier som kompensatoriska förklaringsmodeller, nämligen bristförklaringar och psykologiska förklaringar. Dock kan det vara svårt att entydigt kartlägga orsaken till oroväckande frånvaro, eftersom den ofta beror på flera faktorer. Mot denna bakgrund kan det vara vanskligt för skolan att skapa lämpliga förutsättningar för alla elever eftersom problemen sannolikt orsakas av ett samband mellan olika faktorer som till exempel skolfaktorer, individfaktorer, familjefaktorer, kamratfaktorer och omgivningsfaktorer. Utifrån vår

intervjustudie kan vi se att samtliga specialpedagoger är överens om att det gäller att fånga upp oroväckande frånvaro i ett tidigt skede, ju längre väntan desto större problematik. Vidare framkommer att det inte finns någon generell lösning för att minska frånvaron. Det finns en rad olika orsaker och därför behövs insatser som skiljer sig från individ till individ.

Problematiken är komplex och kan ses ur ett dilemmaperspektiv.

Insatserna på gymnasieskolorna beskrivs både ur ett kompensatoriskt och ur ett kritiskt perspektiv. Ett dilemma är att olika mentorer reagerar olika snabbt och att rutiner inte alltid fungerar, vilket kan påverka elevers måluppfyllelse och en likvärdig skola. När det gäller önskvärda insatser för att utveckla arbetet kring oroväckande frånvaro och främja närvaro anges förslag främst utifrån ett kritiskt perspektiv. Mentorers roll, kontaktpersoner, utveckling av lärmiljön, handlingsplaner och rutiner i verksamheten, samverkan mellan yrkesprofessioner samt samverkan med vårdnadshavare är utvecklingsområden som tas upp. Specialpedagogerna talar mest om hur omgivningen kan utvecklas, inte lika mycket om hur de själva kan ändra sitt arbetssätt. Ansvar läggs på andra, vilket gör att det blir otydligt vem som bär ansvaret, är det mentor, lärare, specialpedagog, föräldrar eller eleven?

7. Diskussion

I detta kapitel diskuteras resultatet av vår studie. Vi knyter an diskussionen till tidigare forskning och diskuterar slutsatser vi kan dra ifrån vår studie. Vidare diskuterar vi hur vår studie kan tillämpas och vad den kan bidra med. Slutligen följer även en metoddiskussion, samt fortsatt forskning i detta avsnitt.

Resultatdiskussion

Syftet med vår studie är att bidra med kunskaper kring orsaker till oroväckande frånvaro, men även vilka insatser som kan och är önskvärda i arbetet för att främja närvaro. I vår resultatdiskussion har vi valt att diskutera de mest framträdande aspekterna från vår resultatdel genom att plocka ut några för oss centrala teman som vi tycker är intressanta att diskutera.

Individperspektivet i fokus

I vår studie framkommer främst individuella förklaringar till orsakerna bakom den oroväckande frånvaron. Vi kan utläsa två huvudsakliga kategorier som kompensatoriska förklaringsmodeller nämligen bristförklaringar och psykologiska förklaringar. När vi jämför med tidigare forskning finner vi att den internationella forskningen oftare framhåller att omgivningen och miljön bidrar till frånvaron. Sahin, Arseven och Kiliç (2016) har angett fem kategorier som orsaker till frånvaro, varav endast en av dem handlar om orsaker kopplade till eleven. I nämnda studie framhålls främst orsaker inom familjen, lärares beteende, skolans inställning och struktur samt orsaker i miljön anges i studien. Även Pellegrini (2007) och Nuttall och Woods (2013) menar att olika skolfaktorer oftast är anledningen till att elever inte går i skolan. Framförallt anges mobbning, utanförskap och svårigheter med socialt samspel som orsaker. Dessa förklaringar nämns endast av ett par specialpedagoger i vår studie. Likt Lundgren (2006) och Hellberg (2007) framkommer i vår studie att svårigheter främst individualiseras och att eleven själv blir bärare av problematiken. Frågan är hur vi kan förklara dessa skillnader. Vi tror att detta kan bero på att det i vår kultur är djupt förankrat att söka orsaker inom individen och att diagnostisera våra elever.

I den amerikanska studien *The Functional Assessment of School Refusal* Kearney av Lemos och Silvermans (2004) studie från USA framkommer orsaker liknande de vi funnit i vår studie. Men de formulerar orsakerna på ett sätt så att problematiken först och främst kopplas

till omgivningen istället för att kopplas direkt till individen. De menar att det är skolbaserade stimuli som skapar ångest hos eleven. Detta skiljer sig från vår studie, där specialpedagoger talar om elevens oförmåga att hantera stress och härbärgera ångest som orsaker till att eleven stannar hemma och att elever bör lära sig att hantera känslor som stress och ångest. På liknande sätt beskriver Kearney, Lemos och Silvermans (2004) att framgångsrik behandling kan ges om vi vet orsaken till frånvaron. Att använda ordet behandling tyder på att de ändå ser individen som bärare av problemet.

Att orsaken till att elever stannar hemma från skolan för att umgås med vänner eller spela Tv-spel är inget som framkommit i vår studie. Kearney, Lemos och Silverman (2004) menar däremot att eleven söker uppmärksamhet från betydande personer och en positiv förstärkning utanför skolan. Betydande personer kan vara kompisar som de ser upp till. Andra positiva förstärkningar utanför skolan kan vara TV-spel, eller andra intressen som lockar mer än att gå till skolan. Kanske ser inte specialpedagogerna i vår studie tv-spel och vänner som den främsta orsaken till att eleven hamnar i en oroväckande frånvaro. Enligt Kearney, Lemos och Silvermans (2004) kan orsaken till oroväckande frånvaro främst bero på att elever undviker skolan för att fly från sociala och utvärderande situationer, vilket även framkommer i vår studie. Vidare kan eleven enligt Kearney, Lemos och Silvermans (2004) i nästa steg, efter att ha varit hemma en period, upptäcka en positiv förstärkning utanför skolan som till exempel dator och Tv-spel. På så vis kan orsaken förändras och fler orsaker till en oroväckande frånvaro uppstå vilket påvisar problemets komplexitet.

Individbundna förklaringar men organisatoriska insatser

I vår studie framkommer, som tidigare nämnts, att orsakerna till en oroväckande frånvaro oftast ses som individbundna men när det gäller önskvärda insatser för att utveckla arbetet för att främja närvaro anges förslag främst på organisationsnivå. Vår tolkning blir att förklaringar hittas i elevernas brister men lösningen ses i att förändra organisationen och lärmiljön. Orsaken till frånvaro kan också tänkas orsakas av organisationen och skolans miljö, eftersom det är där specialpedagogerna ser lösningar för att främja närvaro. Det framkommer i vår studie att det är organisationen och miljön som bör ändras för att komma tillrätta med problematiken.

I vår studie ser samtliga specialpedagoger precis som Nuttall och Woods (2013) lärares relationer till eleverna som framgångsfaktorer, såsom att bemöta eleven med ett positivt och

vårdande sätt, lyssna och skapa en personlig relation samt visa intresse för eleven som person. Även Hellberg (2007) lyfter fram ett positivt bemötande i undervisningen som en central insats vilken gynnar elevernas skolsituation. Relationer mellan elever är också av betydelse att arbeta med enligt tidigare forskning. Att stötta elever vid sociala samspel eller träna elevernas sociala förmåga genom att läraren hjälper till att utveckla vänskap till andra elever lyfter både Pellegrini (2007) och Nuttall och Woods (2013) som betydelsefulla insatser för att stärka elevers självförtroende och trivsel i skolan. I vår studie är det ingen av specialpedagogerna som har nämnt något om socialt stöd eller insatser för att öka elevers sociala status. Gerrbo (2012) hävdar att sociala skolsvårigheter verkar utgöra den största och allvarligaste utmaningen inom det specialpedagogiska arbetet. Vidare betonar han vikten av arbetet med social utveckling och delaktighet vilket kräver ett nära lärarskap. Att ingen av specialpedagogerna nämner socialt stöd som insats kan bero på att det endast var enstaka specialpedagoger som nämnde mobbning och utanförskap som möjlig orsak till oroväckande frånvaro. Som Gerrbo (2012) betonar är insatser för att stärka en social status hos elever en stor utmaning i det specialpedagogiska arbetet. Att den sociala aspekten inte lyfts fram i någon högre grad i vår studie och att insatser för att stärka elever socialt överhuvudtaget inte nämns ser vi som problematiskt. Skollagen (2010:800) beskriver att social gemenskap ska främjas i utbildningen, varför vi ser detta som viktigt att lyfta i arbetet för att främja närvaro.

Vikten av tidiga insatser och nyckelpersoner

Enligt vår studie och Pellegrini (2007) uppstår problemen som bidrar till oroväckande frånvaro långt innan insatser sätts in. Både vår studie och tidigare forskning pekar på att det är av vikt att upptäcka och identifiera behov i tid, det vill säga analysera orsaken till frånvaron och hitta lösningar samt sätta in insatser i ett tidigt skede innan det går för långt. Utan tidiga insatser finns det en risk att frånvaron ökar från någon lektion i veckan, till någon dag i veckan, till flera dagar i veckan och så vidare. En rutin att stanna hemma växer fram och det blir svårare att bryta ju längre den pågår. Att uppmärksamma frånvaro tidigt framhåller Pellegrini (2007), Sahin, Arseven och Kiliç (2016), Baker och Bishop (2015) samt Nutall och Woods (2013). De framhåller att eleverna borde övervakas dagligen samt att skolan bör ha en ansvarig och tillgänglig vuxen något som också lyfts fram i vår studie. Samtliga skolor i vår studie har system för att rapportera närvaro/frånvaro och mentorer som är ansvariga för sina mentorselever, men det framkommer svårigheter då rutiner brister och mentorer inte anmäler oroväckande frånvaro i tid till elevhälsan. Precis som SOU (2016:94) visar verkar variationen vara stor när det gäller hur snabbt skolor reagerar och sätter in åtgärder men i vår studie

framkommer även att variationen kan vara stor mellan mentorer på samma skola. Mentorer reagerar olika snabbt och rutiner följs inte kontinuerligt. Anledningen till att rutiner inte följs verkar, utifrån vår studie, ha med tidsbrist att göra och att rutiner inte är tillräckligt tydliga.

Resultaten i vår studie överensstämmer med Nuttall och Woods (2013) på att det krävs mycket tid och resurser för att stötta elever i oroväckande frånvaro för att öka sin närvaro i skolan. Vem som ska lägga ner denna tid anses som ett problem av några specialpedagoger, eftersom mentorerna ofta inte har den tid som krävs. Baker och Bishop (2015) menar att skolan bör ha en nyckelperson som har ansvaret i kontakten med elev och familj, vilket liknar det förslag som några av specialpedagogerna i vår studie tar upp, exempelvis en socialpedagog eller kontaktperson som har tid i tjänsten att regelbundet samverka med vårdnadshavare och som finns tillgänglig för elever. Detta menar vi kan ses som en resursfråga som rör ett omfattande problemområde.

Betydelsen av samverkan

I vår studie framkommer att det inte endast är specialpedagogen som arbetar med insatser och utveckling kring oroväckande frånvaro, utan arbetet sker i ett team där elevhälsa, mentor och även andra yrkesprofessioner inom BUP, socialtjänsten, LSS samt aktivitetssamordnare ingår. Flera specialpedagoger önskar fördjupa samarbetet genom att arbeta mer främjande, och utbilda personalen, vilket även Pellegrini (2007) lyfter fram. Att fördjupa förståelsen för elevers olika orsaker för frånvaro bland personalen ses som ett önskvärt behov.

Även Tromski-Klingshirn och Miura (2017) framhåller i sin studie vikten av samarbete med psykologer och socialtjänsten. En utökad samverkan med socialtjänsten (SOC) är önskvärd men kan kompliceras av sekretessregler. Socialtjänstlagen (2016) säger att lärare ska söka kontakt med SOC om elever har oroväckande frånvaro. Lärare ska inte behöva ansvara för elevers familjeförhållanden utan det är socialtjänstens uppgift. Samtidigt kan det vara så att skolor inte anmäler sin oro till socialtjänsten för att inte riskera att samarbetet med föräldrar försämras.

I vår studie nämns inget om kurator eller studie- och yrkesvägledare (SYV) som en del i arbetet kring oroväckande frånvaro. SYV:s roll skulle exempelvis kunna innefatta alternativa lösningar för vissa elever i en oroväckande frånvaro i form av exempelvis praktikplats utifrån

intresse och framtida yrkesval. En kombination av skola och praktik inom ett yrke av intresse skulle kunna vara en faktor för att locka elever tillbaka till skolan.

Vår studies resultat visar i likhet med Nuttall och Woods (2013) och Sahin, Arseven, & Kiliçs (2016) att samarbetet med vårdnadshavare är centralt att utveckla. Gianluca och Paulos (2016) studie visar att man genom att öka föräldrarnas engagemang även ökar elevers självförtroende i skolarbetet samt deras välbefinnande i skolan. Även Sahin, Arseven och Kiliçs (2016) framhåller vikten av föräldrars engagemang och Pellegrini (2007) ger förslag om föräldrautbildning för att få föräldrar att förstå vikten av skolan. Hälften av specialpedagogerna nämner familjeförhållanden och föräldrars attityder kring skola och närvaro som en orsak till oroväckande frånvaro. Flertalet vill utveckla samverkan med vårdnadshavare i det förebyggande arbetet att främja närvaro. En tät kontakt med vårdnadshavare är resurskrävande och här ges förslaget med en kontaktperson som ansvarig då mentor inte har den tid som krävs att vara tillgänglig för elever och vårdnadshavare i den utsträckning som behövs. Vikten av närvaro kan exempelvis belysas vid ett föräldramöte när eleverna börjar på gymnasiet, där betydelsen av samarbete poängteras.

En brist som vi ser utifrån vår studie är att ansvarsfördelningen inte är tydlig när det gäller elever i oroväckande frånvaro. Vem har ansvaret? Om ansvaret bollas runt på gymnasieskolorna och läggs på någon annans "bord" utan att någon äger frågan och ingen samverkan sker, kan i värsta fall eleven bli ensam ansvarig och bärare av sin frånvaro.

Problemet är komplext och lösningarna mångfacetterade

Inom problematiken kring oroväckande frånvaro är orsakerna komplexa. Vår studie och tidigare forskning visar på orsaker både utifrån det kompensatoriska och det kritiska perspektivet. Olika faktorer samspelar och det finns ett samband mellan många olika faktorer till exempel skolfaktorer, individfaktorer, familjefaktorer, kamratfaktorer och omgivningsfaktorer. Då skolan inte klarar av att anpassa förutsättningar för alla elever leder det till att elever inte lyckas med sina studier samt att elever hamnar i hög frånvaro enligt Hellberg (2007). Individuella problem skapas när skolan inte lyckas hantera elevers olikheter (Lundgren, 2006). Även om orsaker till oroväckande frånvaro uppstår i miljön är det svårt att helt bortse ifrån individuella faktorer som till exempel självförtroende eller förmågan att härbärgera ångest. Likt Pellegrini (2007) nämner några specialpedagoger att elever behöver insatser för att lära sig hantera känslor som stress och ångest. Samtidigt bör insatser även

göras inom organisation och skolmiljö, för att till exempel skapa trygghet. Det finns inte någon generell enkel lösning kring problematiken utan insatser krävs på flera plan vilket skapar ett dilemma. Vi behöver arbeta både ur ett kompensatoriskt och ett kritiskt perspektiv för att komma tillrätta med problemet och skapa olika lösningar från fall till fall det vill säga utgå från ett dilemmaperspektiv.

För att förstå elevers olikheter pekar vårt resultat på att vi behöver ha både ett individperspektiv och ett kritiskt perspektiv. Vi behöver en förståelse för eleven som individ för att skapa goda förutsättningar för lärande, såväl på individ-, grupp- och på organisationsnivå. Detta skapar ett dilemma i skolan då det är svårt att skapa förutsättningar som passar flera olika elever i samma klass, behov och anpassningar kan krocka mellan eleverna i verkligheten. En anpassning som gynnar en elev kanske inte passar en annan.

Dilemmaperspektivet handlar som vi tidigare redogjort för om att det inte finns några enkla lösningar för skolan att hantera den oroväckande frånvaron. Ett dilemma att förhålla sig till innebär att alla elever ska ges liknande kunskaper och färdigheter samtidigt som skolan ska anpassa sig efter elevers olikheter. I vår undersökning framkommer att det är svårt både för elevhälsan och mentorerna att räkna till och finnas för alla elever och det finns normer för vad som är önskvärt. Kan det vara så att skolor, då det inte finns tydliga strukturer, har svårt att hantera denna problematik? Utifrån att skolan, som det i vår studie framkommer, söker orsaker hos individen ser en tendens till att skolan har lättare för att sätta in insatser utifrån elevers diagnoser, då det finns en mer tydlig struktur för lämpliga insatser. Inom problematiken oroväckande frånvaro finns inga entydiga hjälpinsatser kanske för att problematiken är komplex och lösningarna mångfacetterade.

Slutsatser

Vi drar slutsatsen att specialpedagogerna främst ser orsaker till oroväckande frånvaro ur ett kompensatoriskt perspektiv. Vi kan utläsa två huvudsakliga kategorier som kompensatoriska förklaringsmodeller, nämligen bristförklaringar och psykologiska förklaringar, där de psykologiska förklaringarna dominerar. Svårigheter individualiseras och eleven själv blir bärare av problematiken. Samtidigt ser specialpedagogerna lösningar till problematiken både ur ett kompensatoriskt och ur ett kritiskt perspektiv.

När det gäller önskvärda insatser för att utveckla arbetet kring oroväckande frånvaro och främja närvaro anges förslag främst utifrån ett kritiskt perspektiv. Tidig upptäckt, tidigare insatser, kontaktpersoner, samverkan med vårdnadshavare och med andra yrkesprofessioner är insatser som specialpedagoger ser som angelägna att utveckla för att främja närvaro. Som vi tidigare framhållit är problematiken komplex. Studien visar att det är ur ett dilemmaperspektiv som denna problematik har att brottas med. Det finns inte någon enkel generell lösning utan insatserna är mångfacetterade och krävs på flera plan, både på individ-, grupp- och organisationsnivå.

Med denna studie vill vi ge ett kunskapsbidrag till problematiken kring oroväckande frånvaro. Vårt resultat kan förhoppningsvis komma till nytta i specialpedagogens yrkesroll, där vi önskar bidra med reflektioner och diskussioner om detta problemområde. Sammanfattningsvis ser vi vikten av tidiga insatser som en grund för att minska frånvaron i skolan men även samverkan, tydliga handlingsplaner, en utvecklad mentorsroll och en tydlig ansvarsfördelning att följa för att utveckla arbetet med att minska oroväckande frånvaro.

Metoddiskussion

Vår studies övergripande syfte har varit att bidra till ökade kunskaper om orsaker, insatser och utveckling av skolans verksamhet för att främja närvaro. Eftersom vi vill undersöka specialpedagogers syn på oroväckande frånvaro samt beskriva, tolka och förklara mönster som framkommer passar den kvalitativa metoden vår studie. För att samla in data valde vi den semistrukturerade intervjuens metod eftersom vi önskar få ta del av specialpedagogers erfarenheter, upplevelser och åsikter för att förstå på djupet och öka kunskaperna inom ett komplext fenomen (Denscombe, 2014). Den kvalitativa forskningsintervjun har varit värdefull i vår studie. En fördel med intervjuer är att de svar vi fått är utförliga och vi har kunnat ställa följdfrågor för att ytterligare gå på djupet. Genom intervjuerna tycker vi att vi fått detaljerade beskrivningar och en djupare förståelse. Vi har kunnat följa upp hur vi tänker med våra frågor för att minska risken för missförstånd. Med en kvantitativ ansats hade vi troligtvis inte kunnat gå på djupet på samma sätt med våra frågor. Genom vår provintervju fick vi möjlighet att testa frågorna för att se hur svaren besvarade våra frågeställningar, vilket vi ser som en styrka och en fördel då vi fick möjlighet att ytterligare anpassa frågorna.

Vår datainsamling består av intervjuer med åtta specialpedagoger på sju olika gymnasieskolor, både kommunala skolor och privata aktörer. Specialpedagogerna är inte slumpmässigt utvalda utan har tillfrågats ur ett bekvämlighetsurval, vilket kan ha påverkat resultatets användbarhet. Den kvalitativa forskningen kan vara svår att generalisera, däremot kan den bidra till reflektion och skapa diskussion. Vårt syfte har inte varit att generalisera resultatet, utan att bidra med en kunskap som kan vara användbar för att bidra till reflektion och kanske att se saker och ting utifrån nya perspektiv när det gäller problematiken kring oroväckande frånvaro.

Vi har använt oss av semistrukturerade intervjuer, där vi utgått ifrån tre teman; orsaker, insatser och utveckling. Då vi inte ställt exakt lika formulerade frågor under de åtta intervjuerna finns en viss skillnad i utgångspunkter, vilket kan ha påverkat resultatet. Informanterna kan även ha påverkats av oss som intervjuar, våra erfarenheter och personligheter. Intervjuer baseras på vad människor säger och inte på vad de gör (Denscombe, 2014). Utifrån detta kan vi ställa oss frågande till om hur väl de svar vi fått av specialpedagogerna stämmer överens med verkligheten. Det är också vår tolkning av informanternas svar som ligger till grund för resultatet, vilket betyder att det finns en risk att vår tolkning inte överensstämmer med informanternas.

Intervjuerna spelades in, vilket har varit en fördel då vi kunnat lyssna på våra data flera gånger. Utifrån vårt transkriberade material har vi sedan kunnat kategorisera, sortera, se likheter och skillnader i hur specialpedagogerna ser på oroväckande frånvaro på respektive skola. Efter transkriberingen analyserade vi vårt material utifrån Nilholms (2003) teoretiska perspektiv. Analysen bygger på våra tolkningar och våra tolkningar kan färgas av vår förförståelse och den kultur vi lever i.

Vårt resultat har tolkats utifrån Nilholms (2005) perspektiv på specialpedagogik, vilket varit en fördel i vår studie. Vi har sett mönster utifrån ett kompensatoriskt perspektiv, ett kritiskt perspektiv och ur ett dilemma perspektiv, vilket vi anser gett en ny infallsvinkel när det gäller problematiken kring oroväckande frånvaro. Det har inte alltid varit enkel att tolka och koppla vår data till det ena eller det andra perspektivet och därför vill vi poängtera resultatet bygger på att vår tolkning. Kanske skulle tolkningen inte bli exakt lika om någon annan med en annan förförståelse utför en liknande studie.

Fortsatt forskning

Vi ser att det finns ett behov av att forska vidare kring elever i oroväckande frånvaro, då det saknas en mer omfattande svensk forskning kring denna problematik. I en fortsatt forskning kan fokus ligga på miljön i skolan, då den kan vara en bidragande orsak till att eleverna inte kommer till skolan. Vi ser det som önskvärt att lyfta bort fokus från eleven när det gäller skolfrånvaro och titta på faktorer som spelar en central roll runt omkring eleverna istället och se på hur miljön kan bidra till att elever kommer till skolan. Att vända fokus och titta på framgångsfaktorer till vad som främjar närvaro istället för att titta på vad som orsakar frånvaro ser vi som intressant.

Det skulle även vara intressant att göra vår nuvarande studie bredare och nå ut till fler specialpedagoger på gymnasieskolor runt om i Sverige, för att se hur de arbetar för att komma till rätta med denna problematik exempelvis i storstäderna, där klassvolymen och elevantal är större än på skolorna där vi utfört vår studie. I vår studie undersöker vi specialpedagogers perspektiv på problematiken kring oroväckande frånvaro, vilket varit intressant, men gjort oss ännu mer nyfikna på att höra elevernas och föräldrarnas perspektiv. Vad anser elever som befinner sig eller har befunnit sig i en oroväckande frånvaro om skolans insatser?

Vi ser även att det vore intressant att följa elever med hög frånvaro i de lägre åldrarna och titta på insatser redan där. Att se vilka elever som avviker från exempelvis de Nationella proven (NP) och forska kring frånvaro kontra resultat på dessa prov för att söka mönster i frånvaro hos de yngre eleverna och försöka komma tillrätta med denna problematik redan i de tidiga åldrarna. Studier kring föräldrars inverkan på elevers frånvaro skulle också vara intressant att studera, då elever i de lägre åldrarna behöver sjukanmälas av sina målsmän, vilket skiljer sig från gymnasieskolan där eleven själv kan anmäla sin frånvaro.

8. Referenser

Argentin, Gianluca., Barbetta, Gian Paulo & Maci, Francesca. (2016). *Increasing Parental Involvement to Promote Dropout Prevention*. Lessons from an RCT in Italian Lower Secondary Schools. ED567232. Hämtad: <https://eric.ed.gov/?id=ED567232>

Baker, Matt & Bishop, Felicity L. (2015). Out of School: A Phenomenological Exploration of Extended Non-Attendance. *Educational Psychology In Practice*, 31(4), 354-368.

Björndahl, Cato. R P. (2005). *Det värderande ögat. Observation, utvärdering och utveckling i undervisning*. Stockholm: Liber AB.

Denscombe, Martyn. (2014). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.

Fejes, Andreas & Thornberg, Robert. (2016). Kvalitet och generaliserbarhet i kvalitativa studier. I A. Fejes & R. Thornberg (Red). *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber.

Gerrbo, Ingemar. (2012). *Idén om en skola för alla och specialpedagogisk organisering i praktiken*. Doktorsavhandling, Göteborgs universitet, ISSN 0436-1121.

Göteborg. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/30583/1/gupea_2077_30583_1.pdf

Groth, Dennis. (2007). *Uppfattningar om specialpedagogiska insatser. Aspekter ur elevers och speciallärares perspektiv*. Doktorsavhandling, Luleå tekniska universitet, Luleå.

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:991073/FULLTEXT01.pdf>

Huus, Karina., Strand, Ann-Sofie & Granlund, Mats. (2011). Elever med stor skolfrånvaro – psykisk hälsa och lärande. *Psykisk Hälsa*, ;52 (4) s.32-39.

Hellberg, Kristina. (2007). *Elever på ett anpassat individuellt gymnasieprogram: skolvardag och vändpunkter*. Doktorsavhandling, Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande. ISSN:1653-6894, 1653-0101, 1102-7517.

http://www.lh.umu.se/digitalAssets/6/6086_avh_hellberg.pdf

- Hilmarsson, Hilmar, Thor. (2012). *Samtalet med känslomässig intelligens*. Lund: Studentlitteratur.
- Hägglund, Solveig., Quennerstedt, Ann & Thelander, Nina. (2013). *Barns och ungas rättigheter i utbildning*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Kearney, Christopher A., Lemos, Amie., & Silverman, Jenna. (2004). The Functional Assessment of School Refusal Behavior. *Behavior Analyst Today*, 5(3), 275–283.
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend. (2010). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundgren, Marianne. (2006). *Från barn till elev i riskzon: En analys av skolan som kategoriseringsarena*. Doktorsavhandling, Växjö universitet, Institutionen för pedagogik. ISSN: 1404–4307. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:207191/FULLTEXT01.pdf>
- Lundgren, Mikael & Lökhölm, Kent. (2008). *Motivationshöjande samtal i skolan – att motivera och arbeta med elevers förändring*. Malmö: Studentlitteratur.
- Nilholm, Claes. (2003). *Perspektiv på specialpedagogik* Lund: Studentlitteratur.
- Nilholm, Claes. (2005). Vilka är de grundläggande perspektiven? *Pedagogisk Forskning i Sverige* årg 10 nr 2, s 124–138. issn 1401-6788.
- Nordahl, Thomas., Sörlie, Marie-Anne., Manger, Terje, & Tveit, Arne. (2007). *Att möta beteendeproblem hos barn och ungdomar*. Stockholm: Liber AB.
- Nuttall, Clare & Woods, Kevin. (2013). Effective Intervention for School Refusal Behaviour. *Educational Psychology In Practice*, 29(4), 347-366.
- Pellegrini, Dario. W. (2007). School Non-attendance: Definitions, meanings, responses, interventions. *Educational Psychology in Practice vol 23*, nr 1, (p63-77).

Persson, Bengt. (2003). *Inkludering och måloppfyllelse: att nå framgång med alla elever*. Stockholm: Liber Ab

Repstad, Pål. (2007). *Närhet och distans*. Lund: Studentlitteratur AB.

Sahin, Seyma., Arseven, Zeynep & Kiliç, Abdurrahman. (2016). Causes of Student Absenteeism and School Dropouts. *International Journal Of Instruction*, 9(1), 195–210.

Skollag. (2010:800). *Svensk författningssamling 2010:800*.

<http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010-800>

Skolverket. (2010). *Skolfrånvaro och vägen tillbaka; Långvarig ogiltig frånvaro i grundskolan ur elevens, skolans och förvaltningens perspektiv*. Rapport 341. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Västerås: Edita.

Skolverket. (2012). *Att arbeta med att främja närvaro och att uppmärksamma, utreda och åtgärda frånvaro i skolan*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket Rapport 416. (2014). *Frånvaro och närvaro i gymnasieskolan - en nationell kartläggning*. https://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwtpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf3354.pdf%3Fk%3D3354

Socialstyrelsen. (2016). *Vägledning för elevhälsan*.

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20394/2016-11-4.pdf>
(Hämtad 2018-02-01).

Socialtjänstlagen. (2016). *Frånvaro på gymnasiet* Interpellation 2016/17:24

www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/interpellation/franvaro-pa-gymnasiet_H41024.

SOU 2016:94. (2016). *Saknad! Uppmärksamma eleverns frånvaro och agera*. Stockholm: Elanders Sverige AB.

Strand, Ann-Sophie. (2013). *Skolk ur elevernas och skolans perspektiv. En intervju- och dokumentstudie*. Dissertation series No 43 2013. Hälsö högskolan i Jönköping. ISSN 1654-3602 <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:616946/FULLTEXT01>

Tromski-Klingshirn, Donna, & Miura, Yoko. (2017). School Counselors' Role in Dropout Prevention and Credit Recovery. *Journal Of School Counseling, 15*(4),

Vetenskapsrådet. (2011). *God forskningssed*. Vetenskapsrådets rapportserie 1:2011.

Ödman, Per-Johan. (2017). *Tolkning, förståelse, vetande Hermeneutik i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1

Intervjuguide

Under vårterminen 2018 ska vi skriva en D-uppsats där syftet är att öka kunskaper om insatser kring problematiken oroväckande frånvaro ur specialpedagogers perspektiv. Intervjun utgår främst ifrån tre teman; orsaker, insatser och utveckling av verksamheten när det gäller oroväckande frånvaro.

Orsaker:

- Hur upplever du problematiken kring oroväckande frånvaro hos eleverna i er verksamhet?
- Hur ser du på bakomliggande faktorer till oroväckande frånvaro?

Insatser:

- Forskning visar att tidig upptäckt av elever med oroväckande frånvaro är viktig, hur ser era rutiner ut för att identifiera dessa elever?
- Hur ser det ut när det gäller överlämning från högstadiet, får ni information om elever som tidigare haft en oroväckande frånvaro?
- Hur ser insatserna på er skola ut när det gäller elever med oroväckande frånvaro, beskriv?

Skolutveckling:

- Hur skulle du vilja utveckla verksamheten för att främja närvaro? (önskvärda insatser, vad kan utvecklas)

Övrigt:

- Är det något ytterligare du vill tillägga?